

ครุธรรม 8

เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติหรือไม่ (1)¹

วิไลพร สุจริตธรรมกุล

บทคัดย่อ

จากเหตุการณ์ขบวนการฉีกครุธรรม ในปี พ.ศ. 2544 ณ ไต้หวัน ทำให้นักวิชาการและชาวพุทธทั่วไปเริ่มสงสัยว่าครุธรรมไม่ใช่พุทธบัญญัติ และเป็นเหตุให้เกิดความไม่เสมอภาคทางเพศในพุทธศาสนาหรือไม่ เพราะฉะนั้นบทความฉบับนี้จะวิเคราะห์ในประเด็นของครุธรรมเป็นพุทธบัญญัติหรือไม่ โดยใช้หลักฐานจากคัมภีร์บาลีของเถรวาทเป็นหลัก และเน้นเกี่ยวกับการพิสูจน์ข้อสงสัยในครุธรรมแต่ละข้อ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการนำเสนอวิทยานิพนธ์ ในงานสัมมนาวิชาการนานาชาติ ศาสนศาสตร์ประจำปี ค.ศ. 2007 แห่งไต้หวัน ในวันที่ 2 กรกฎาคม ค.ศ. 2007 ณ มหาวิทยาลัยเจินหลี่ ไต้หวัน และเป็นส่วนขยายของบทความ ที่ตีพิมพ์แล้วใน SUCHARITTHAMMAKUL, Wilaiporn (2008), “ On Gender Discourse Theravāda Buddhism: From the Interpretation of Original Buddhist Texts to the Contemporary Meaning on Equality, *Collection of Articles on Buddhism By Postgraduate Students No.18*, Taiwan R.O.C., 502-575. และด้วยความจำกัดของหน้ากระดาษ สำหรับฉบับนี้จึงขอเสนอเพียง 4 ข้อ

ในบทความนี้จะนำเสนอและวิเคราะห์ครุธรรมข้อ 1 ถึง 4 ก่อน เริ่มจากนำข้อกล่าวหาหรือความเห็นของผู้ที่ไม่เห็นด้วยว่าครุธรรมเป็นพุทธบัญญัติมาเป็นโจทย์ จากนั้นจึงอาศัยข้อมูลทั้งในพระสูตร พระวินัย และอรรถกถาของบาลีมาวิเคราะห์พิจารณา จากการวิจัยพบว่า ยังมีความเข้าใจผิดในด้านคำแปลของครุธรรม การเข้าใจผิดในเรื่องการนำธรรมเนียมปฏิบัติของพวกนอกหลักมาใช้ในพระพุทธศาสนา และความสงสัยในความจำเป็นของการขอโอวาทและปวารณา (ครุธรรมบางข้อ) ที่ฝ่ายภิกษุณีต้องเกี่ยวข้องกับภิกษุ ซึ่งผู้วิจัยได้ยกหลักฐานทางบาลีมาประกอบการวิเคราะห์เพื่อให้เห็นนิยามและความหมายของครุธรรมแต่ละข้อชัดเจน รวมไปถึงการยกตัวอย่างการปฏิบัติและมุมมองของพระพุทธเจ้าในเรื่องการลงปาฏิโมกข์และการปวารณา

หลังจากวิเคราะห์พุทธบัญญัติแล้ว ในเบื้องต้นได้พิจารณาว่า ครุธรรมเป็นเหตุให้เกิดความไม่เสมอภาคจริงหรือไม่ในขั้นตอนต่อไป และเนื่องด้วยครุธรรมเป็นแม่แบบของวิถีชีวิตนักบวชหญิง ไม่ใช่แม่แบบการใช้ชีวิตของฆราวาส ดังนั้นในการวิเคราะห์เรื่องนี้จึงจำเป็นต้องเอาข้อบัญญัติของนักบวชเข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการพิจารณา เพื่อเอามาตรฐานของนักบวชมาวัดนักบวช

คำสำคัญ: ครุธรรม เสมอภาค พุทธบัญญัติ

Abstract:

Garudhamma 8, What did the Lord Buddha Establish?

by Wilaiporn SUCHARITTHAMMAKUL

This paper deals with the Buddhist outlook on gender issues. Contemporary feminists have extrapolated modern ideas of gender equality to make conclusions about the gender values of early Buddhism. The centre of the heated gender equality debate for scholars and laypeople has been the validity of the eight *garudhamma* – with a movement started on April 1, 2001 for their abolition, under the premise that they are not believed to be the authentic teachings of the Buddha.

Therefore, this paper will first consider whether the eight *garudhamma* are the authentic teachings of the Buddha, then consider them in terms of gender equality. According to the limit of the paper I discuss the first four of the eight *garudhamma*.

In each item of the eight *garudhamma*, I will discuss the evidence that supports the idea that they are not authentic teachings of the Buddha considering also from *sutta*, *vinaya* and commentaries of the *Pāli* canon. Finally, whether they are the authentic teachings of the Buddha are considered.

According to my research, I found that the above idea was based on some improper interpretations of the definition and translation of some items in the eight *garudhamma*, a misunderstanding about how the Buddha applied non-Buddhist norms with the Buddhist community, and

a misplaced doubt about the rule that a nun must be given advice (*ovāda*) and pointed out her bad behaviors (*pavāraṇā*) by a monk. Based on the evidence in the Pāli canon, I make a clearer definition and objection of each item in *garudhamma*, and also explain a practice and view of the Buddha regarding how to hold an assembly for *pāṭimokkha* and *pavāraṇā*.

The paper concludes that according to the texts, the eight *garudhamma* were laid down as norms for the sacred conduct of Buddhist nuns rather than merely customs, and therefore are rules that deserve to transcend feminist standards (which would be more appropriately applied to social customs). Discussion is also made of the likely reasons for the growth of the contemporary movement for Buddhist gender equality despite lack of scriptural support – with citation of the Buddha’s *Ovādapāṭimokkha* teaching to put gender issues in the broader perspective of the true goals of Buddhist practice.

บทนำ

เนื่องจากอิทธิพลของนักลัทธิสโตรี ทำให้นักวิชาการปัจจุบันจำนวนไม่น้อยได้ใช้ทฤษฎีของนักลัทธิสโตรีที่มีมากมายหลายค่ายซึ่งจริง ๆ ก็ยังหาข้อสรุปไม่ได้มาเป็นมาตรฐานในการวัดหรือมองพระพุทธรศาสนา ทำให้เกิดเหตุการณ์เฉกเช่นขบวนการฉีกครุธรรม ในวันที่ 1 เดือนเมษายน พ.ศ. 2544 ณ ไต้หวัน เหตุการณ์นี้ทำให้นักวิชาการพระพุทธรศาสนาและชาวพุทธทั่วไปบางส่วนเริ่มสงสัยว่า ครุธรรมคือสิ่งที่พระพุทธรเจ้าทรงบัญญัติจริงหรือไม่ หลังจากนั้นในวงการพระพุทธรศาสนาได้มีการอภิปรายในเรื่องครุธรรมกับความเสมอภาคทางเพศหรือความเท่าเทียมกันทางเพศมากขึ้น ดังนั้นผู้เขียนจึงทำงานวิจัยชิ้นนี้โดยอาศัยหลักฐานจากคัมภีร์บาลีดั้งเดิมมาเป็นหลักในการวินิจฉัยว่า ครุธรรมเป็นสิ่งที่พระพุทธรเจ้าตรัสจริงหรือไม่ เพราะถ้าหากครุธรรมไม่ใช่สิ่งที่พระพุทธรเจ้าบัญญัติก็คงไม่จำเป็นที่จะต้องวิเคราะห์ต่อว่าพระพุทธรศาสนามีความเสมอภาคทางเพศหรือไม่

ความสงสัยในเรื่องครุธรรมนั้นประกอบด้วย 2 ประเด็นใหญ่ คือ

1. ครุธรรมเป็นสิ่งที่พระพุทธรเจ้าทรงบัญญัติหรือไม่
2. ครุธรรมเป็นเหตุทำให้เกิดความไม่เสมอภาคทางเพศจริงหรือไม่

ซึ่งในบทความนี้จะนำข้อสงสัยที่เกี่ยวกับครุธรรม 8 ประการ 4 ข้อแรก มาวิเคราะห์ตามลำดับ ส่วนข้อสงสัยที่เกี่ยวข้องกับครุธรรมข้ออื่น ๆ และข้อสงสัยที่นอกเหนือจากครุธรรม รวมไปถึงการวิเคราะห์ถึงความเสมอภาคทางเพศของครุธรรม 8 จักนำเสนอในโอกาสต่อไป

ข้อบัญญัติเรื่องครุธรรม 8 ปรากฏในพระวินัยทั้งสิ้น 6 ฉบับ ของนิกายต่าง ๆ คือ ฉบับบาลีของเถรวาท นอกจากนี้ยังมีพระวินัยปิฎกอีก 5 ฉบับที่ปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาจีนเล่มที่ 22 - 24 ซึ่งประกอบด้วยพระวินัยปิฎกของนิกายมหาสังฆิกะ (僧祇律) และนิกายย่อยของสายเถรวาท เช่น ธรรมคูปต์ (四分律) มหีศาสะกะ (五分律) สรวาสตีวาท (十誦律) และมูลสรวาสตีวาท (根本說一切有律) อีกทั้งยังมี

คัมภีร์ย่อยด้านพระวินัยของนิกายสัมมัตติยะ (明了律) การที่พระวินัยของมหาสังฆิกะและ เถรวาทรวมทั้งนิกายย่อยที่แตกจากสายเถรวาทรวม 6 นิกายต่างก็มีข้อบัญญัติของครุธรรม 8 เช่นกัน ทำให้เราสามารถยืนยันได้ว่า ครุธรรม 8 มีมาตั้งแต่สมัยก่อนการแตกนิกายระหว่างเถรวาทและมหาสังฆิกะ

บทความของท่านภิกษุณีชื่อเจินกวน (釋真觀) เรื่อง “จากฐานะสังคมสตรีในอินเดียสู่นิยามแห่งครุธรรม 8” ท่านได้นำครุธรรมทั้ง 6 ฉบับที่ไม่รวมฉบับบาลีมาเทียบกันและได้ให้ความเห็นว่าเนื้อหาของครุธรรมจากพระวินัยทั้ง 7 ฉบับนั้นมีการเรียงข้อที่ต่างกัน และในแต่ละข้อยังมีข้อความที่ต่างกันบ้าง กอรปกับปัญหาครุธรรมในปัจจุบันค่อนข้างซับซ้อน ดังนั้นในการที่จะศึกษาวิเคราะห์ครุธรรม 8 จึงจำเป็นต้องอาศัยครุธรรมฉบับใดฉบับหนึ่งมาวิเคราะห์² สำหรับบทวิสัยนี้จึงนำพระวินัยฉบับบาลีมาเป็นหลักฐานหลักในการวิเคราะห์ ในบรรดาครุธรรมทั้ง 8 ข้อ ของพระวินัยนิกายต่าง ๆ ข้อที่มีความต่างอย่างเห็นได้ชัดกับฉบับบาลี ก็มีเพียงข้อสุดท้าย กล่าวคือ ฉบับอื่นจะกล่าวว่าภิกษุณีมีอาจตามหรือกล่าวความผิดของภิกษุได้ แต่ฉบับบาลีกล่าวว่า ภิกษุณีมีอาจสอนพระภิกษุได้ ครุธรรม 8 ตามฉบับบาลีมีเนื้อความดังนี้

1. ภิกษุณีอุปสมบทแล้ว 100 ปี ต้องกราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามิจิกรรม แก่ภิกษุที่อุปสมบทในวันนั้น ธรรมแม่นี้ ภิกษุณีต้องลักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต.
2. ภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ ธรรมแม่นี้...
3. ภิกษุณีต้องหวังธรรม 2 ประการ คือ ถามวันอุโบสถ 1 เข้าไปฟังคำสั่งสอน 1 จากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน ธรรมแม่นี้...
4. ภิกษุณีอยู่จำพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในสงฆ์ 2 ฝ่าย โดยสถานทั้ง 3 คือ โดยได้เห็น โดยได้ยิน หรือโดยรังเกียจ ธรรมแม่นี้...
5. ภิกษุณีต้องธรรมที่หนักแล้ว ต้องประพฤติดักขมานัตในสงฆ์ 2 ฝ่าย ธรรมแม่นี้ ...

² Shi, Zhenguan (1996: 41- 59)

6. ภิกษุณีต้องแสวงหาอุปสัมปทาในสงฆ์ 2 ฝ่าย เพื่อศึกษาหาผู้มีสิกขาอันศึกษาแล้วในธรรม 6 ประการ ธรรมเหล่านี้...
7. ภิกษุณีไม่พึงดำ บริภาษ ภิกษุโดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่ง ธรรมเหล่านี้...
8. ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ปิดทางไม่ให้ภิกษุณีทั้งหลายสอนภิกษุ เปิดทางให้ภิกษุทั้งหลายสอนภิกษุณี ธรรมเหล่านี้ ภิกษุณีต้องสักการะเคารพ นบถือ บูชา ไม่ละเมิดตลอดชีวิต.

ครุธรรมแต่ละข้อด้านท้ายมักจะต่อกันด้วย “อยมปิ ธมโม สกุกตวา ครุกตวา มาเนตวา ปุชเชตวา ยาวชีว อนตักกมนิโย ฯ”³ มีความหมายว่า “ธรรมเหล่านี้อันภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นบถือ บูชา ไม่ล่วงละเมิดตลอดชีวิต”⁴

ครุธรรม ในภาษาบาลีคือ “ครุฑเมหิ” ซึ่งในอรรถกถาได้อธิบายไว้ว่า บทว่า ครุฑเมหิ คือด้วยธรรมอันหนัก. จริงอยู่ธรรมเหล่านั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า ครุธรรม เพราะเป็นธรรมอันภิกษุณีทั้งหลายพึงกระทำความเคารพรับรอง.⁵ คำว่า “ครุ” มีนัยยะ ของการเน้นหนัก การให้ความสำคัญ และในหนังสือมงคลชีวิตที่ พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ ได้อธิบายถึง “ครุ” ว่าหมายถึงการที่ตระหนักหรือมองเห็นคุณค่าของคนและสิ่งของที่เราเห็น นอกจากนี้ผู้ที่รู้ถึงประโยชน์ข้อดีของสิ่งเหล่านี้คือผู้ที่ฉลาดพอ เพราะฉะนั้นคนที่มีปัญญาที่ฉลาดจึงสามารถ “ครุ” คือตระหนักมองเห็นคุณค่าประโยชน์ข้อดีของคนอื่น หรือสิ่งอื่นที่พบเห็นแล้วนำคุณค่าของสิ่งเหล่านั้นมาใช้หรือน้อมนำคุณธรรมของผู้นั้นมาใช้⁶ หรืออาจจะพูดได้ว่าผู้ที่มีครุหรือความเคารพเป็นผู้ที่มีปัญญา ดังนั้นด้วยหลักตรรกะนี้ ผู้ที่ถือครุธรรม หรือมีครุธรรม

³ Vin IV: 52

⁴ วิ.มทา. 4/410/363⁷-364⁹ (แปล.มมร)

⁵ วิ.มทา.อ. 4/377¹⁹⁻²¹ (แปล.มมร)

⁶ พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ (2005: 194)

หรือเห็นคุณค่าของครุธรรมจึงเป็นผู้ที่มีปัญญา ส่วนความตั้งใจปรารถนาของพระศาสดาที่กำหนดครุธรรมให้กับนักบวชหญิงที่จะเป็นต้นแบบให้กับสตรีต่อไปนั้น จำต้องมีการปฏิบัติตัวกับภิกษุอย่างไร จักกล่าวในครุธรรมแต่ละข้อ โดยอาศัยการศึกษาจากพระสูตร พระวินัย อรรถกถา และผลการวิจัยของนักวิชาการปัจจุบัน

ในพระไตรปิฎกมีเนื้อหาเกี่ยวกับครุธรรม 8 อยู่ 3 แห่ง คือ มหาวิภังค์และจุลวรรคในพระวินัยปิฎก และ โคตมีสูตร ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต และมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องในอรรถกถาอีก 2 แห่งที่จะทำให้เราเข้าใจครุธรรมได้มากขึ้น คือ อรรถกถาของมหาวิภังค์และโคตมีสูตร

การวิเคราะห์ครุธรรม ข้อที่ 1

เนื้อหา : *vassasatupasampannāya bhikkhuniyā tadahupasampannassa bhikkhuno abhivādanam paccutṭhānam añjalikammaṃ sāmīcikkammaṃ kātabbam ayaṃ pi dhammo sakkatvā garukatvā mānetvā pūjetvā yāvajīvaṃ anatikkamanīyo*⁷
ภิกษุณีอุปสมบทแล้วได้ 100 พรรษา ต้องทำการกราบไหว้ การต้อนรับ
อัญชลีกรรม สามิจิกรรม แก่ภิกษุผู้อุปสมบทแล้วในวันนั้น ธรรมแม้
อันภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ล่วงละเมิดตลอดชีวิต.⁸

ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับบัญญัติครุธรรมข้อที่ 1 นั้น มีในหนังสือพันบั้งทีกข์ของนของภิกษุณีจาวหุ้ย (釋昭慧) ได้กล่าวว่า การที่ให้ภิกษุณีที่มีอายุพรรษาแม้ 100 ปี ต้องทำความเคารพพระบวชใหม่ สิ่งนี้ยากที่จะโน้มน้าวให้ยอมรับ ยิ่งไปกว่านั้นยังหันหลังให้กับหลักเสมอภาคทางเพศอีก อย่างเช่น ในนวนิยายหงหลงม่ง ถ้าเปาฮู้ออกบวชตอนอายุ 30 ปี แต่ต้องยอมรับการกราบของคุณย่าภิกษุณีอายุ 70 แบบนี้

⁷ Vin IV: 52

⁸ วิ.มทา. 4/410/363⁸⁻¹¹ (แปล.มมร)

จะเรียกว่ามีจริยธรรมได้อย่างไร⁹ นอกจากนี้ไม่ว่าจะเป็น Lorna Devaraja, Susan Murcott, Dharmacharini Sanghadevi¹⁰ ก็ล้วนแต่มีความเห็นตรงกันกับภิกษุณีจาวหุ่ยว่าครุธรรมข้อที่ 1 ทำให้ฐานะทางสังคมของภิกษุณีต่ำกว่าภิกษุ 1 ระดับ

มีการชี้ให้เห็นว่าพระนางปชาบดีโคตมีเถรีได้ขอให้ภิกษุณีกราบภิกษุตามอายุพรรษา แต่พระพุทธรองค์กลับปฏิเสธ และอ้างว่าแม้พวกนอกหลักก็ยังไม่ทำเลย ซึ่งโดยปกติพระพุทธรองค์จะทรงบัญญัติอะไรนั้นมักอาศัยประโยชน์ 10 แต่คราวนี้โยกลับเอาเรื่องพวกนอกหลักที่ไม่อยู่ในหัวข้อประโยชน์ 10 มาเป็นข้ออ้างเล่า¹¹ ภิกษุณีจาวหุ่ยได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่าในช่วงแรกของการมีภิกษุณี พระพุทธรองค์ได้มอบหมายให้ภิกษุเป็นครูให้แก่ภิกษุณี ซึ่งทำให้เกิดจริยธรรมในด้านครูกับศิษย์ แต่สิ่งที่พระนางขอนั้นเป็นเรื่องอนาคต หรือว่าเดินเร็วไปก้าวหนึ่งสำหรับการขอ ซึ่งเห็นได้ว่าการปฏิเสธของพระพุทธรองค์น่าจะมาจากแรงกดดันของคณะภิกษุในสมัยนั้น

จากด้านบนสามารถสรุปประเด็นของผู้ที่ไม่เห็นด้วย 3 ประเด็นคือ

1. การที่พระพุทธรเจ้าอาศัยธรรมเนียมปฏิบัติของพวกนอกหลักมาอ้างในการปฏิเสธการยกเลิกครุธรรมข้อที่ 1
2. ความไม่สมเหตุสมผลทางจริยธรรม จึงไม่น่าจะเป็นสิ่งที่พระพุทธรเจ้าบัญญัติ
3. การปฏิเสธของพระพุทธรองค์มาจากแรงกดดันจากคณะภิกษุสงฆ์

ก่อนที่จะวิเคราะห์ปัญหาทั้ง 3 ประเด็น จะขอยกเนื้อความที่พระนางปชาบดีโคตมีเถรีได้ทูลขออนุญาตให้ภิกษุณีกราบไหว้ภิกษุตามกันแต่ หรืออายุการบวชแทน ในครั้งนั้น

⁹ Shi, Zhaohui (2001: 210)

¹⁰ Chung (1999: footnote 227-229)

¹¹ เมตตตานนุโก ภิกขุ (2002: 110-111)

“พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรอานนท์ ข้อที่ตถาคตจะอนุญาตการกราบไหว้ การลูกรับ การทำอัญชลีกรรม สามิจิกรรม แก่มาตุคามนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส เพราะพวกอัญญเดียรถีย์ที่มีธรรมอันกล่าวไม่ดีแล้วเหล่านี้ ยังไม่กระทำ การกราบไหว้ การลูกรับ อัญชลีกรรม สามิจิกรรมแก่มาตุคาม ก็ไหนเล่า ตถาคตจักอนุญาตการกราบไหว้ การลูกรับ อัญชลีกรรม สามิจิกรรมแก่มาตุคาม

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทำธรรมิกถา ในเพราะเหตุเป็นคำมูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงทำการกราบไหว้ การลูกรับ อัญชลีกรรม สามิจิกรรม แก่มาตุคาม รูปใดทำ ต้องอาบัติทุกกฏ ฯ”¹²

1. พระพุทธเจ้ากับเหตุผลนอกลัทธิ

เรื่องที่ว่าวิสัยของพระพุทธเจ้าไม่น่าจะเอาธรรมเนียมปฏิบัติของพวกนอกลัทธิมาอ้าง หากเราดูมูลเหตุที่ทำให้มีการลงอุโบสถ สวดปาฏิโมกข์กันทุกกึ่งเดือนของภิกษุสงฆ์ ก็มีเหตุเกิดจากการที่พระเจ้าพิมพิสารเห็นการประชุมทุกกึ่งเดือนของพวกปริพาชกอัญญเดียรถีย์ แล้วกราบทูลขออนุญาตพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ทรงเห็นด้วยและอนุญาต¹³ และการให้พรของพระภิกษุสงฆ์ในปัจจุบัน ก็มีมูลเหตุจากธรรมเนียมปฏิบัติของเหล่าบุคคลนอกพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน¹⁴ จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ปฏิเสธธรรมเนียมปฏิบัติของพวกนอกลัทธิเสียทั้งหมด หากมีธรรมเนียมปฏิบัติใดที่เป็นประโยชน์พระองค์ก็ทรงนำมาปรับใช้กับคณะสงฆ์

¹² Vin II: 257; วิ.จ. 7/521/212¹⁰⁻¹⁹ (แปล.หลวง); วิ.จ. 9/521/450¹⁻¹⁰ (แปล.มมร)

¹³ Vin II: 101; วิ.ม. 6/147/377¹⁻³⁷⁸¹⁴ (แปล.หลวง); วิ.ม. 4/147/166¹⁻¹⁶⁷⁶ (แปล.มมร)

¹⁴ วิ.จ. 9/186/67⁴⁻¹⁰ (แปล.มมร)

การปฏิเสธของพระองค์ในกรณีข้างต้นนี้ พระพุทธเจ้าใช้คำว่า “อฏฺฐานเมตฺถ์ อานนฺท อนวกาโส” ซึ่งหมายถึงไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาส ซึ่งคำนี้ “อฏฺฐานเมตฺถ์ อนวกาโส” มักจะใช้ในบริบทที่แปลว่าเป็นไปไม่ได้ เช่น การบังเกิดของพระพุทธเจ้าสองพระองค์ในเวลาเดียวกัน หรือการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าโดยการทำร้ายของผู้อื่น¹⁵ ซึ่งต่างจากการปฏิเสธการมีภิกษุณี ซึ่งพระพุทธเจ้าจะปฏิเสธพระอานนทว่า “อลํ อานนฺท มา เต รุจฺจิ”¹⁶ อย่าเลย (พอเถอะ) อย่าพอใจ ซึ่งเป็นการปฏิเสธที่ยังไม่เด็ดขาด ยังมีโอกาสที่จะทูลขออนุญาตให้มีภิกษุณีได้ แต่สำหรับกรณีภิกษุราบริกษุณีนั่น ไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาส เป็นการปิดโอกาส และปฏิเสธโดยเด็ดขาด ส่วนเหตุผลที่พระพุทธเจ้าทรงอธิบายอาจจะง่ายต่อความเข้าใจของคนสมัยนั้น ทำให้พระนางปชาบดีโคตมีเถรีและคณะรับได้ แต่อาจจะยากต่อการทำความเข้าใจของคนในสังคมยุคปัจจุบัน เนื่องจากบริบททางสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก

ในหนังสือกุลสตรีบนทางพระโพธิสัตว์ ได้ให้เหตุผลว่า อาจจะเป็นได้ว่ายุคนั้นในอินเดียมีการกดขี่ทางเพศมาก เพื่อให้ภิกษุณีในพระพุทธศาสนาไม่แปลกแยกจากสังคมไปมากนัก จึงทำตามธรรมเนียมปฏิบัติเดิม ๆ หรืออาจจะเป็นไปได้ว่าภิกษุณีกลุ่มแรกในพระพุทธศาสนาเป็นคนชั้นสูง เพื่อที่จะให้ท่านเหล่านั้นลดทิวามะละ

¹⁵ ดัง Vin II: 19; วิ.จ. 9/372/294⁷⁵ (แปล.มมร) มีคำที่เหมือนกันว่า *aṭṭhānam anavakāso* ซึ่งหมายถึงว่าเป็นไปไม่ได้ จากเนื้อความว่า มีฐานะ มีโอกาส เพราะพระเถระคัดทั้งหลายย่อมไม่ปรินิพพานด้วยความพยายามของผู้อื่น ในมัชฌิมนิกาย MN II: 65; ม.อ. 22/245/295²¹-296²¹ (แปล.มมร) ผู้มีสัมมาทิฐิปลงชีวิตมารดา บิดา พระอรหันต์พึงทำโลหิตแห่งตถาคตให้ห่อขึ้น ทำลายสงฆ์ให้แตกแยก นั้นไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาส (*aṭṭhānam anavakāso*) แต่สำหรับปุถุชนมีโอกาสเกิดขึ้นได้ ใช้คำว่า *thānametam* มาอธิบายถึงความเป็นไปไม่ได้ นอกจากนี้ (*aṭṭhānam anavakāso*) ยังใช้อีกหลายที่ เช่น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า 2 พระองค์ พึงเสด็จอุบัติในโลกธาตุเดียวกัน ไม่ก่อน ไม่หลังกัน สตรีพึงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

¹⁶ วิ.จ. 7/515/322⁸⁻⁹ (หลวง): อลํ อานนฺท มา เต รุจฺจิ มาตุคามสฺส ตถาคตปฺปเวทิตะมมวินเย อคาริสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺชาติ ฯ

พระพุทธเจ้าจึงไม่ทรงอนุญาตให้ภิกษุณีกราบไหว้ภิกษุตามอายุพรรษา และอีกประการหนึ่งเพื่อให้ภิกษุผู้เป็นผู้บวชก่อนได้ทำหน้าที่เป็นครู หรือพระพี่เลี้ยงได้สะดวก ในเบื้องต้น¹⁷ ซึ่งก็ตรงกับคำอธิบายในอรรถกถา ที่ว่า ครุธรรม คือ ธรรมอันภิกษุณีพึงเคารพ เพื่อพัฒนาตนเอง นอกจากนี้การบวชด้วยครุธรรม ถือได้ว่าเป็นการทำทนายอย่างหนึ่ง เพื่อพิสูจน์ความตั้งใจจริงที่จะเข้ามาบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

2. พุทธบัญญัติกับหลักจริยธรรม

จากข้อความในพระสูตรด้านบนได้ยืนยันแล้วว่าครุธรรมข้อที่ 1 เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้ภิกษุณีถือปฏิบัติ และมีบัญญัติต่อภิกษุด้วยว่า หากกราบไหว้ อัญชลีภิกษุณีต้องอาบัติทุกกฏ นอกจากนี้ยังยืนยันได้อีกว่าครุธรรมได้ถูกกำหนดไว้หรือมีไว้ก่อนแล้ว จึงทำให้พระนางปชาบดีโคตมีเถรี ขออนุญาตที่จะไม่ทำตามข้อที่ 1 ส่วนเหตุผลที่พระนางปชาบดีโคตมีเถรี ผู้ที่ปฏิญาณรับครุธรรมไปตลอดชีวิตแล้วทำไมถึงไปขอยกเว้นจากพระพุทธเจ้าอีก ในกรณีนี้ รังษี (2548) ในหนังสือการวิเคราะห์คัมภีร์ กรณีภิกษุณีสงฆ์ ได้ยกฎีกามาอธิบายว่า เป็นเพราะพระนางเกรงว่าต่อไปในภายหลังกมีภิกษุณีกล่าวหาว่าครุธรรมเกิดจากพระนางเป็นเหตุที่กำเนิดในตระกูลสูงเลยทำให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติครุธรรมข้อที่ 1¹⁸ แต่การที่พระนางไปยืนยันถามอีกครั้งเป็นการแก้ข้อครหา ว่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติครุธรรมข้อนี้มีใช้เพราะพระนางเป็นเหตุ หรือใช้เฉพาะกับกลุ่มพระนางกลุ่มแรก แต่ใช้กับภิกษุณีสงฆ์ทั้งหมด ซึ่งในเบื้องต้นพระพุทธเจ้ายังไม่ทรงกำหนดโทษกับผู้ที่ไม่กระทำตามครุธรรม แต่หลังจากนั้นหากเข้าไปดูในสิกขาบทของภิกษุณีจะเห็นว่า มีบางสิกขาบทมีเนื้อหาซ้ำกันเหมือนกับครุธรรม ทำให้เห็นวิชาการบางท่านตั้งข้อสงสัยในครุธรรมว่ามีจริงหรือทำไมจึงซ้ำกับภิกษุณีวินัย ซึ่งตรงนี้สามารถตอบในเบื้องต้นได้ว่า เนื่องจากในช่วงแรก

¹⁷ Shi, Hengqin 釋恆清 (1995: 12)

¹⁸ รังษี (2548: 41-42)

ยังไม่มีใครละเมิดกรรม จึงไม่มีการบัญญัติพระวินัย เมื่อมีการละเมิดจึงมีการบัญญัติ และตรึงนี้เองก็เป็นเครื่องยืนยันได้อีกว่า กรรมมีขึ้นมานานก่อนวินัย ภิกษุณี หากไม่มีข้อกำหนดนี้ก่อน เมื่อกระทำจะรู้ได้อย่างไรว่าละเมิด และตั้งเป็นวินัย การมีความซ้ำกันแห่งกรรมและสิกขาบทของภิกษุณีจึงเป็นการตอกย้ำยืนยันการมีอยู่ของกรรมตั้งแต่เริ่มแรก

จากความปรารถนาอันแรงกล้าของพระนางปชาบดีโคตมีเถรีในการที่จะบวชนั้น ทำให้ตีความไปได้ว่าไม่เป็นการยากเลยที่ท่านจะรับและเคารพกรรม เพราะท่านรักเพศสมณะยิ่งกว่า แต่การที่ท่านทูลขอพระพุทธเจ้านั้นกลับแสดงให้เห็นว่าท่านทำเพื่อคนรุ่นหลัง เพราะหลังจากท่านบวชแล้วท่านก็ปรารถนาจะให้ลูกสาวและพระญาติมาบวชด้วย แต่กฎเหล็กข้อแรกอาจจะทำให้ยากต่อการตัดสินใจเข้ามาบวช ซึ่งก็เป็นความประสงค์ของพระพุทธเจ้าที่จะทดสอบความตั้งใจผู้ที่จะมาเป็นนักบวชหญิงทุกคน

ในเรื่องของผู้ใหญ่กราบไหว้ อัญชลีผู้มีอายุน้อยกว่านั้น เนื่องจากในสังคมสงฆ์ในพระพุทธศาสนานั้นไม่ได้เอาอายุ ระดับการศึกษา หรือระดับทรัพย์มาเป็นลำดับขั้นในการเคารพ หากแต่ยึดอายุพรรษาในการเคารพ เช่น ลูกชายบวชก่อน พ่อบวชภายหลัง พ่อผู้บวชใหม่ก็ต้องกราบพระลูกชาย และก็เหมือนกับที่พระนางปชาบดีโคตมีผู้เป็นพระน้าเป็นผู้ดูแลเลี้ยงดูพระพุทธเจ้าในสมัยยังทรงพระเยาว์ดุจพระมารดา ก็ต้องมากราบพระพุทธเจ้าผู้มีอายุน้อยกว่า หรือกล่าวได้ว่าอายุน้อยกว่า ซึ่งจะเห็นได้ว่าหลักจริยธรรมในสังคมทางโลก กับสังคมสงฆ์นั้นต่างกัน มีอาจจะเอาจริยธรรมของทางโลกมาวัดจริยธรรมของทางสงฆ์ได้ นอกจากนี้หากจะให้เคารพกันตามสภาวะธรรมก็ยากที่จะเดาได้ว่าใครเข้าถึงสภาวะธรรมใด จึงอาศัยอายุการเข้าเป็นสมาชิกในคณะสงฆ์เป็นเกณฑ์ในการเคารพ

ในกรณีนี้บอกว่าหากภิกษุอายุ 30 ปี ต้องรับไหว้ภิกษุณีรุ่นย่าที่มีอายุ 70 ปี ไม่ขัดกับหลักจริยธรรมหรือ ตอบได้ว่าไม่ขัดกับหลักจริยธรรมทางพระพุทธศาสนา แห่งคณะสงฆ์ดังได้ยกตัวอย่างและชี้ให้เห็นแล้วข้างต้น นอกจากนี้ก็ยังมีตัวอย่างที่ เห็นได้ชัดในสังคมพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เมื่อตอนเป็นนาค นาคนั้นกราบขอขมา บิดามารดา แต่เมื่อนาคบวชเป็นพระภิกษุแล้ว บิดามารดากลับเป็นฝ่ายที่กราบไหว้ พระลูกชาย ซึ่งสำหรับธรรมเนียมวัฒนธรรมจีนอาจจะรับได้ยาก แต่กลับเป็นเรื่องที่ เข้าใจง่ายสำหรับวัฒนธรรมพุทธเถรวาท ยิ่งไปกว่านั้นกรณีนี้กับบวชหญิงที่มีคุณธรรม และเชี่ยวชาญธรรมปฏิบัติอย่างเช่นคุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง ผู้เป็นครูอาจารย์ของภิกษุสงฆ์ของวัดพระธรรมกาย เมื่อคราวที่ลูกศิษย์ท่านอุปสมบท เป็นพระภิกษุแล้ว คุณยายอาจารย์ฯ กลับนอบน้อมกราบไหว้ ภิกษุลูกศิษย์ผู้บวชใหม่ ได้อย่างสนิทใจ ภาพเหล่านี้ต่างหากที่สะท้อนให้เห็นคุณธรรมที่สูงยิ่งของนักบวชหญิง หาใช่ผู้ก้มกราบกราบเป็นผู้ด้อย หากแต่เป็นผู้ที่เต็มเปี่ยมไปด้วยคุณธรรมความ อ่อนน้อม อันน่าสรรเสริญยิ่ง

นอกจากนี้ครุธรรมข้อที่ 1 ยังเป็นเหมือนธรรมเนียมปฏิบัติให้ภิกษุณีได้เริ่ม ทักทายภิกษุสงฆ์ก่อน ในฐานะที่ท่านเป็นครูเป็นภิกษุ ตรงนี้ก็คงมีคำถามว่าแล้วทำไม ต้องให้ภิกษุณีเริ่มก่อน หากเรามองภาพรวมของครุธรรม (เช่น กรณีห้ามอยู่ในที่ที่ ไม่มีภิกษุอยู่ ต้องบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่ายเป็นต้น) เราต้องยอมรับก่อนว่าเพศหญิงเป็น เพศที่อ่อนแอมีสิทธิถูกร่ำร้ายหรือถูกข่มขืนได้หากไม่ได้อยู่ในการดูแลของบุรุษ ยิ่งใน สังคมอินเดียสมัยก่อนหรือแม้แต่สมัยนี้ก็หาความปลอดภัยสำหรับหญิงยาก จึงจำเป็น อย่างยิ่งที่ภิกษุณีต้องอ่อนน้อมทักทายเพื่อให้ภิกษุรู้จัก เ็นดู และรู้สึกลัวว่าภิกษุเองต้อง เป็นผู้ดูแลปกป้องภิกษุณี แต่ขณะเดียวกันก็มีเส้นคันบาง ๆ เพื่อไม่ให้เกิดความใกล้ชิด ในทำนองชั่วสาว

3. การห้ามภิกษุกราบไหว้อัญชลีภิกษุณีตามพรชาเกิดจากแรงกดดันของภิกษุสงฆ์หรือไม่

ที่มีบางท่านมองว่าการที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธไม่ให้ภิกษุภิกษุณีกราบไหว้วกันตามอายุพรรษานั้น เกิดจากแรงกดดันของภิกษุสงฆ์ เมื่อตรวจสอบดูจากหลักฐานในพระวินัยปิฎกกลับพบว่า ไม่เคยมีเหตุการณ์ที่ภิกษุไปกราบทูลพระพุทธเจ้าว่าภิกษุณีไม่มากราบไหว้ตน แล้วทำให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นสิกขาบทของภิกษุณีและกำหนดบทลงโทษขึ้นมา จึงเห็นได้ว่าภิกษุแม่ไม่อนุญาตให้กราบไหว้ภิกษุณี แต่ก็ได้หมายความว่าภิกษุไม่เกรงใจ ไม่ให้เกียรติภิกษุณี หรือกดขี่ภิกษุณี หรืออยากให้ภิกษุณีมากราบไหว้ตน ยิ่งไปกว่านั้นมิใช่เฉพาะภิกษุณีผู้เป็นเพศหญิงเท่านั้น แม้อุบาสกที่เป็นเพศชาย ภิกษุก็กราบไหว้ไม่ได้ดังที่กำหนดในพระวินัยจุลวรรค¹⁹ และหากมีกรณีกดขี่หรือไม่ให้เกียรติหรือถือโอกาสไปหาภิกษุณี คือ ให้ภิกษุณีซักจิวให้²⁰ ให้ภิกษุณี

¹⁹ Vin II: 162; วิ.จุ. 7/264/75¹⁷-76² (แปล.หลวง); วิ.จุ. 9/264/136²⁰-7¹⁰ (แปล.มมร)

[264] ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคล 10 จำพวกนี้ อัมภิกษุไม่ควรไหว้คือ อัมภิกษุผู้อุปสมบทก่อนไม่ควรไหว้ภิกษุผู้อุปสมบทภายหลัง 1 ไม่ควรไหว้อุบาสก 1 ไม่ควรไหว้ภิกษุภิกษุณีนาถวาสผู้แก่กว่า แต่ไม่ใช่ธรรมมาที 1 ไม่ควรไหว้มาตุคาม 1 ไม่ควรไหว้บัณฑิต 1 ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ยู่ปริวาส 1 ไม่ควรไหว้ ภิกษุผู้ควรชักเข้าหาอาบัติเดิม 1 ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ควรมานัต 1 ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ประพติมานัต 1 ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ควรอัปทาน 1 บุคคล 10 จำพวกนี้แล อัมภิกษุไม่ควรไหว้ ฯ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคล 3 จำพวกนี้ ภิกษุควรไหว้ คือภิกษุผู้อุปสมบทภายหลัง ควรไหว้ภิกษุผู้อุปสมบทก่อน 1 ควรไหว้ภิกษุภิกษุณีนาถวาสผู้แก่กว่า แต่เป็นธรรมมาที 1 ควรไหว้ ตถาคตผู้อรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ในโลกทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้ง สมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ บุคคล 3 จำพวกนี้แล ภิกษุควรไหว้ ฯ

²⁰ วิ.มหา. 2/42-43/24¹-26³ (แปล.หลวง); วิ.มหา. 3/42-43/767¹⁵-70¹⁰ (แปล.มมร) เกิดจากนางภิกษุณีอดีตภรรยาพระอุทายีเอาผ้าจีวรของพระอุทายีที่เปื้อนน้ำอสุจิไปซัก ซึ่งนางดูส่วนหนึ่งและใส่ไปในองค์ก่าเนตทำให้ตั้งครรภ์ จึงเป็นเหตุข้อบัญญัติไม่ให้ภิกษุณีที่มีสัญญาติ ซัก ย้อม ทูบผ้าจีวรเก่า

ชักผ่านเจียม²¹ ภิกษุผู้ที่ไม่ใช่ผู้ให้โอวาทไปยังสำนักภิกษุณีไปให้โอวาท ภิกษุณีในเวลาวิกาล หรือไปยังภิกษุณีสถานในเวลาวิกาล²² กรณีเหล่านี้พระพุทธเจ้าก็ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุมิให้ปฏิบัติเพื่อเป็นการปกป้องภิกษุณี

ส่วนประเด็นว่าทำไมพระพุทธเจ้าต้องริบบัญญัติมิให้ภิกษุกราบไหว้ อัญชลี ภิกษุณี ตั้งแต่ยังไม่ทันเกิดเหตุการณ์เช่นนั้น เพราะครุธรรม 8 ไม่ใช่สิกขาบทโดยตรง แต่เป็นเงื่อนไขที่พระพุทธองค์ตั้งไว้ว่า หากสตรีผู้ปรารถนาอุปสมบทพร้อมรับพระองค์ก็จะทรงประทานอนุญาตการอุปสมบทให้เป็นภิกษุณี และอาจจะเป็นไปได้ว่าทันทีที่ภิกษุณีกราบภิกษุ ภิกษุอาจจะก่อกวนแล้วทำการกราบไหว้กลับ หรือภิกษุบวชใหม่ไม่ทราบธรรมเนียมและอาจจะทำการกราบไหว้ภิกษุณี จึงทำให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติก่อน นอกจากนี้จากการที่พระนางปชาบดีโคตมีเถรีทูลขอพระพุทธเจ้าเพื่อภิกษุณีรุ่นหลัง สามารถอนุমানได้ว่าโดยปกติของหญิงแล้วมีทูลมานะ ซึ่งถ้าเป็นอย่างนั้นเพื่อเป็นการฝึกภิกษุณี จึงห้ามภิกษุกราบไหว้ภิกษุณีและให้ภิกษุณีเพียงฝ่ายเดียวกราบไหว้ภิกษุ

นอกจากนี้หากพิจารณาตามพิธีกรรมสงฆ์ จะสังเกตว่าจะเรียงตามกันเต (อาวุโสในการบวชก่อนหลัง) หากนำภิกษุและภิกษุณีสงฆ์เรียงตามกันเตในการทำสังฆกรรม ภิกษุกับภิกษุณีก็อาจจะยืนหรือนั่งสลับระหว่างกันซึ่งดูไม่เหมาะสม เพื่อให้เป็นการแยกสงฆ์อย่างชัดเจน หากภิกษุณีเคารพภิกษุสงฆ์ ในพิธีกรรมสงฆ์จะแยกภิกษุณีสงฆ์ไปอยู่ด้านซ้ายหรือขวา หรืออยู่ด้านหลังภิกษุสงฆ์ ซึ่งจะเป็นภาพแยกกันที่ชัดในกรณีที่ต้องทำสังฆกรรมร่วมกัน

²¹ วิ.มทา. 2/101/100¹-101²⁰ (แปล.หลวง); วิ.มทา. 3/101/926¹⁶-7¹⁶ (แปล.มมร) ภิกษุ จันทคดียใช้ภิกษุณีให้ชัก ให้ยอม ให้สาขเจียม จนเสียการเรียน

²² Vin IV: 49-54; วิ.มทา 2/406-410/383-389 (แปล.หลวง); วิ.มทา 4/406-410/356¹-360²⁰ (แปล.มมร)

4. คุณค่าของครุธรรมข้อแรก

ครุธรรมข้อแรกช่วยเรื่องการละมานะทิลุ ซึ่งป็นเรื่องสำคัญ มิใช่แค่ภิกษุณีที่ต้องละเท่านั้น แม้ภิกษุก็ต้องละ หากจะหวังพระนิพพานหรือผลแล้ว ในอังคุตตรนิกาย²³ ได้กล่าวไว้ว่าจะบรรลอรหัตผลได้นั้นจำต้องละมานะทิลุถึง 6 ชนิด²⁴ ซึ่งมีตัวอย่างของการปรารธนาละมานะของภิกษุ 7 รูป คือพระเจ้าภัททิสากยะ อนุรุทธะ อานนท์ ภัคคุ กิมพิละ เทวทัต และ อุบาสีด้วยการที่เจ้าศากยะทั้ง 6 พระองค์ขอบวชภายหลังเพื่อจักได้กราบไหว้อุบาสี ซึ่งเดิมเป็นช่างตัดผมที่บวชก่อนปรากฏในพระวินัย จุลวรรคดังนี้

[343] ลำดับนั้น ศากยกุมารเหล่านั้น พาอุบาสีผู้เป็นภุชามาลาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นแล้วถวายบังคมประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้ว กราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า พวกหม่อมฉันเป็นเจ้าศากยะยังมีมานะ อุบาสีผู้เป็นภุชามาลานี้เป็นผู้รับใช้ของหม่อมฉันมานาน ขอพระผู้มีพระภาคจงให้อุบาสีผู้เป็นภุชามาลานี้บวชก่อนเถิด พวกหม่อมฉันจักทำการอภิวาท การลูกรับ อัญชลีกรรม สามีจิกรรมแก่อุบาสีผู้เป็นภุชามาลานี้ เมื่อเป็นอย่างนี้ ความถือตัวว่าเป็นศากยะของพวกหม่อมฉันผู้เป็นศากยะจักเสื่อมคลายลง ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงโปรดให้อุบาสีผู้เป็นภุชามาลาบวชก่อน ให้ศากยกุมารเหล่านั้น พนชต่อภายหลัง ฯ²⁵

²³ AN III: 430; อง.จก.ก. 22/347/384 (แปล.หลวง); อง.จก.ก. 36/347/800 (แปล.มมร)

²⁴ มานะ ความถือตัว 1 โอมานะ ความสำคัญว่าเลวกว่าเขา 1 อติมานะ ความเย่อหยิ่ง 1 อธิมานะ ความเข้าใจผิด 1 ถัมมะ ความหัวดี 1 อตินิปาตะ ความดูหมิ่นตนเองว่าเป็นคนเลว 1

²⁵ Vin II: 183; วิ.จ. 7/337-343/104-107 (แปล.หลวง); วิ.จ. 9/337-343/267¹-271¹⁹ (แปล.มมร)

ซึ่งจากการกระทำของเจ้าชายทั้ง 6 พระองค์ที่ให้ช่างตัดผมบวชก่อนเพื่อเป็นอุบายในการลดทิวี่ฐิมานะ เป็นการกระทำที่น่าสรรเสริญยิ่ง เป็นทางมาแห่งพระนิพพาน

นอกจากนี้มิใช่เพียงแคให้ภิกษุณีกราบภิกษุโดยไม่พิจารณา สำหรับภิกษุที่ผิดศีล²⁶ พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงอนุญาตภิกษุณีให้กราบไหว้ และแม้แต่สามเณรซึ่งเป็นเพศชาย ภิกษุณีก็มีพึงไหว้ดังในอรรถกถาที่กล่าวว่า “ภิกษุ นั้น อันภิกษุณีแม้เห็นแล้วไม่พึงไหว้ อย่างที่เห็นสามเณรแล้วไม่ไหว้จะนั้น”²⁷ ยิ่งมิต้องกล่าวถึงอุบาสกหรือฆราวาสที่เป็นเพศชาย ภิกษุณีไม่พึงกราบไหว้เช่นกัน เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าครุธรรมข้อที่ 1 นั้นมิได้ถูกกำหนดบนพื้นฐานของการกีดกันหรือกีดขี่ทางเพศ ที่จะให้เพศหญิงกราบเพศชาย แต่เป็นการกำหนดเพื่อแยกหมู่สงฆ์ มีเพียงภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเท่านั้นที่ภิกษุณีพึงกราบไหว้ ทางหนึ่งเป็นอุบายในการลดทิวี่ฐิมานะ อีกทางหนึ่งก็เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีอันจักทำให้ภิกษุมีใจช่วยเหลือเมื่อภิกษุณีมีภัย

จากลำดับการเรียงของพุทธบริษัท 4 ก็พอจะเห็นว่ามีการเหลื่อมกันเล็กน้อยมิได้เสมอภาค²⁸ กัน 100 เปอร์เซ็นต์ แต่ความเหลื่อมกันเล็กน้อยกลับเป็นความสมบูรณ์แบบ เป็นการเหลื่อมที่นำไปสู่ความสุขแห่งพรหมจรรย์ แห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในหมู่สงฆ์ และเป็นช่องทางในการปฏิบัติสู่ฝั่งพระนิพพาน

²⁶ Vin II: 262; วิ.จ. 7/533/216 (แปล.หลวง); วิ.จ. 9/533/455¹⁸⁻⁴⁵⁶⁷ (แปล.มมร)

²⁷ วิ.จ.อ. 9/501⁴⁻⁵ (แปล.มมร)

²⁸ ความเสมอภาค มิใช่ที่สุดแห่งความสมบูรณ์ แต่ความเหมาะสมต่างหากที่เป็นที่สุดแห่งความสมบูรณ์ เช่น หญิงไม่จำเป็นต้องเสมอภาคในการกินเท่ากับชาย ชายกิน 2 จาน การกิน 2 จานแบบเสมอภาค ใ้ช้ว่าเป็นผลดีสำหรับหญิงเสมอไป ดังนั้นการยอมรับความแตกต่าง แล้วหาจุดที่ลงตัวและเหมาะสมจึงเป็นความสมบูรณ์ที่ยั่งยืนยิ่งกว่า ซึ่งเป็นแนวคิดของสตรีนิยมในยุคหลัง

การวิเคราะห์ครุธรรมข้อ 2

เนื้อหา : *na bhikkuniyā abhikkhuke āvāse vassaṃ vasiṭabbam ayaṃ pi dhammo (sakkatvā garukatvā mānetvā pūjetvā yāvajīvam) anatikkamanīyo*²⁹ ภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาใน
อาวาสที่ไม่มีภิกษุ ธรรมแบบนี้ อันภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ
บูชา ไม่ล่วงละเมิดตลอดชีวิต.³⁰

1. ความหมายที่แท้จริงของการอยู่จำพรรษาในอาวาสที่มีภิกษุอยู่

ภิกษุณีจาวหุ้ยได้กล่าวว่า ปัจจุบันภิกษุณีสามารถอยู่เพียงลำพังได้ ดังนั้นการจำพรรษา จำเป็นหรือไม่ต้องอยู่ในที่มีภิกษุอยู่ เวลาออกพรรษาจำเป็นหรือไม่ที่ต้องไป
ปวารณากับภิกษุสงฆ์ จำเป็นหรือไม่ที่ทุกกึ่งเดือนต้องขอโอวาท ต้องไปประพฤติ
ปักขมานัตในสงฆ์สองฝ่าย ทั้งหมดน่านำมาพิจารณาใหม่³¹ ภิกษุณีจาวหุ้ยไม่เห็นถึง
ความจำเป็นของกิจกรรมระหว่างสงฆ์ 2 ฝ่าย หรือมีความเห็นว่าการแยกตัวของ
ภิกษุณีในปัจจุบันก็เป็นกันอยู่แล้ว สำหรับเรื่องนี้จักอภิปรายไปตามลำดับ

การจำพรรษาอยู่ในที่มีภิกษุสงฆ์อยู่ มิได้หมายความว่าทั้งภิกษุณีและภิกษุอยู่
ในวัดเดียวกัน หรืออยู่ด้วยกัน ซึ่งในพระวินัยของภิกษุก็ได้กล่าวไว้ว่า ห้ามภิกษุสอน
ภิกษุณีตั้งแต่พระอาทิตย์ตกแล้ว เพราะเมื่อประตูเมืองปิดแล้ว เหล่าภิกษุณีได้พากัน
พักแรมอยู่นอกเมือง รุ่งสายจึงเข้าเมืองได้ ประชาชนพากัน เพ่งโทษ ตีเตียนโทษนะ
ว่า ภิกษุณีพวกนี้เหมือนไม่ใช่สตรีผู้ประพฤติพรหมจรรย์ พักแรมอยู่กับพวกภิกษุใน
อารามแล้ว เพิ่งจะพากันกลับเข้าเมืองเดี๋ยวนี้³² จากหลักฐานตรงนี้จะเห็นได้ว่าสำนัก

²⁹ Vin IV: 52

³⁰ วิ.มทา. 2/410/388 (แปล.หลวง); วิ.มทา. 4/410/363¹²⁻¹³ (แปล.มมร)

³¹ Shi, Zhaohui (2001: 30)

³² Vin IV: 54-55; วิ.มทา. 2/424-5/393-4 (แปล.หลวง); วิ.มทา. 4/424-5/394¹⁻⁵¹⁶
(แปล.มมร) พระจุฬินภิกษุสงฆ์แต่แบบเดิมจนภิกษุณีกระชับกระชาบ ท่านจึงแสดง
ปาฏิหาริย์และเทศนาธรรมขยายจนค่ำ แล้วจึงให้ภิกษุณีกลับ

ภิกษุกับสำนักภิกษุณีนี้น้อยห่างกันพอสมควร ในเมืองกับนอกเมืองมีประตูเมืองทาง
กัน อีกประการหนึ่งในพระวินัยปิฎก จุลวรรค พระพุทธเจ้าได้อนุญาตให้ผู้บวชเป็น
ภิกษุณี มีเหตุไปขอบวชในภิกษุสงฆ์ได้ ในกรณีที่ระหว่างทางมีอันตรายกับนางที่จะ
บวช เพราะมีพวกนักเลงแอบซุ่มเพื่อนาง (อัชฌกาสี)³³ จากเหตุการณ์นี้จะสังเกตได้
ว่าสำนักภิกษุณีกับสำนักภิกษุมีระยะห่างกัน ถึงขั้นระหว่างทางมีนักเลงแอบซุ่มได้

นอกจากนี้ *abhikkhuke āvāse* การไม่อยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุอยู่ ใน
อรรถกถาของอังคุตตรนิกายได้หมายเอาที่ไม่มีภิกษุผู้ให้โอวาท³⁴ ในอรรถกถา
พระวินัยให้ขยายเพิ่มเติมว่าเป็นที่สถานที่ที่ห่างจากสำนักภิกษุมากกว่า 8 กิโลเมตร
ยากที่จะเดินเท้าถึง หรือน้อยกว่า 8 กิโลเมตรแต่ยากต่อการเดินทางและอันตราย ซึ่ง
ทำให้ภิกษุณีอาจให้โอวาทภิกษุณีได้

จึงเห็นได้ว่าครุธรรมข้อนี้มุ่งเน้นให้สงฆ์สองสำนักอยู่แยกจากกัน ไม่ได้อยู่ในที่
เดียวกัน แต่ต้องมีระยะไม่ห่างกันจนเกินไปพอที่จะไปมาหาสู่ได้ โดยที่ภิกษุณีสามารถ
ไปถามวันอุโบสถ ปวารณาในเขตของสำนักภิกษุสงฆ์ได้ และภิกษุที่ได้รับการสมมติ
จากคณะสงฆ์ไปให้โอวาทกับภิกษุณีสงฆ์ได้ (คุณสมบัติของภิกษุผู้ได้รับสมมติให้โอ
วาทภิกษุณีจักกล่าวในหัวข้อต่อไป)

2. ระยะที่เหมาะสมเพื่อลดข้อครหา

ในสมัยแรกของการมีภิกษุณี ภิกษุณีจำต้องศึกษากิจวัตรกิจกรรมของสงฆ์จาก
ภิกษุ หรือมีภิกษุคอยเป็นพี่เลี้ยงหรือต้นแบบ ในพระวินัยมีเหตุการณ์หลายเหตุการณ์
ที่ทำให้พระพุทธเจ้าต้องทรงบัญญัติวินัยเพิ่มเติมเพื่อไม่ให้เป็นข้อครหา ระหว่างการมี
อยู่แห่งภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ในพระศาสนา ดังจะเห็นได้จากวินัยปิฎก จุลวรรค ที่
ภิกษุทั้งหลายไปถึงสำนักภิกษุณีแล้วแสดงปาฏิโมกข์แก่ภิกษุณีทั้งหลาย แต่เนื่องจาก

³³ Vin II: 277-8; วิ.จ. 7/595/237 (แปล.หลวง); วิ.จ. 9/595/485¹⁹-8¹⁶ (แปล.มมร)

³⁴ อ.อ.อ.อ. 37/552⁴⁻⁷ (แปล.มมร)

ประชาชนโพชนทนะว่าภิกษุณีเหล่านี้เป็นเมีย เป็นขู้ของภิกษุ ภิกษุเหล่านี้จักอภริมย์กับภิกษุณีเหล่านี้ ภายหลังพระพุทธเจ้าจึงทรงห้ามภิกษุไปแสดงปาฏิโมกข์ในสำนักภิกษุณี และอนุญาตให้ภิกษุณีลงปาฏิโมกข์กันเอง³⁵ การปลงอาบัติก็เช่นกันในสมัยแรกภิกษุณีต้องปลงอาบัติกับภิกษุแต่ด้วยว่าภิกษุณีไปปัญหาตพบภิกษุที่ถนนหรือตรอก แล้วประคองอัญชลีให้ภิกษุอดโทษพลางตั้งใจว่าจะไม่ทำอย่างนั้นอีก ชาวบ้านเพ่งโทษโพชนทนะว่า ภิกษุณีเหล่านี้เป็นเมีย เป็นขู้ของภิกษุพวกนี้ ภิกษุณีเหล่านี้ล่วงเกินในราตรี บัดนี้มาขอขมา พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ภิกษุณีปลงอาบัติกันเอง แต่เมื่อมีเหตุทะเลาะวิวาทในหมู่ภิกษุณี พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุช่วยระงับอิทธิกรรของภิกษุณีได้ และด้วยเหตุที่ภิกษุณีอันเตวาสินีของภิกษุณีอุบลวรรณาติดตามพระพุทธเจ้าในการเรียนพระวินัย 7 ปี แล้วสติพ่นเพื่อนวินัยที่เรียนไว้ก็เลอะเลือนจะตามเสด็จไปกับพระพุทธเจ้าก็ไม่สะดวก ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์สอนวินัยภิกษุณีได้³⁶

จากตัวอย่างด้านบนให้เราทำพอเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงระมัดระวังข้อครหาของชาวบ้านหรือประชาชน อันเป็นเหตุนำมาซึ่งความเสื่อมศรัทธาจึงมีการปรับรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างภิกษุกับภิกษุณีสงฆ์เป็นระยะ ไม่ให้ห่างเกิน และไม่ให้ชิดเกิน ห่างเกินก็ยากต่อการดูแล ยากต่อการปกป้อง ชิดเกินก็จะเป็นข้อครหา เพราะฉะนั้นระยะห่างที่พอเหมาะของสงฆ์สองฝ่ายจึงมีความสำคัญมาก เพราะต่างยังต้องถ้อยทีถ้อยอาศัย เพื่อให้พุทธบริษัท 4 ดำรงเป็นปึกแผ่นด้วยกัน

3. คุณค่าของครุธรรมข้อนี้

แม้แต่ภิกษุณีจำพวกหุ้ยเองก็ยอมรับว่าโดยสภาพร่างกายของหญิงนั้นไม่อาจเทียบเท่าชาย การที่จะประพฤติพรหมจรรย์ด้วยการอยู่ตามลำพังนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ส่วนการ

³⁵ Vin II: 259; วิ.จุ. 7/525/214 (แปล.หลวง); วิ.จุ. 9/525/452¹⁻¹⁶ (แปล.มมร)

³⁶ Vin II: 259-260; วิ.จุ. 7/528-532/215-216 (แปล.หลวง); วิ.จุ. 9/528-532/453⁷⁻⁴⁵⁵¹⁶ (แปล.มมร)

ที่มีกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกับภิกษุสงฆ์เพิ่มเติมก็เพื่อปกป้องสตรีเพศ ไม่ใช่การกดขี่แต่อย่างใด³⁷ พระมหาเถระอื่นชุนก็ได้กล่าวในหนังสือ “จุดเริ่มต้นการพัฒนาของพระพุทธศาสนาสยาม” และ “หนังสือการก่อตัวของคัมภีร์พระพุทธศาสนาดั้งเดิม” ว่า ครุธรรมข้อ 2,3,4,6 เป็นธรรมที่เคารพ หมายถึงในขณะนั้นสังคมตระหนักดีถึงความอ่อนแอของหญิง และเห็นว่าการศึกษามีความสำคัญกว่าชนชั้น ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่รับผิดชอบของภิกษุที่ต้องให้ความรู้และทำให้สงฆ์อยู่ได้อย่างบริสุทธิ์³⁸

ภิกษุณีจาวหุยและพระมหาเถระอื่นชุนต่างก็มีความเห็นตรงกันกับอรรถกถา ที่ครุธรรมข้อนี้ได้สร้างระยะห่างอย่างพอเหมาะ เพื่อความปลอดภัยในการศึกษาและเรียนรู้ธรรมะของภิกษุณี ไม่ว่าจะทั้งภายนอกหรือภายในหมู่สงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภัยจากภายนอกที่อาจจะมาทำอันตรายภิกษุณีได้ ซึ่งก็มีตัวอย่างไม่น้อยที่ภิกษุณีถูกข่มขืน การที่มีภิกษุอยู่ในระยะที่พอจะช่วยเหลือกันได้เป็นสิ่งที่ดี เพียงแต่อาจจะมีความคิดว่า แล้วในยุคสมัยปัจจุบันที่มีความเจริญและความปลอดภัยพอสมควร ครุธรรมข้อนี้ยังมีความจำเป็นอยู่หรือไม่ อาจจะอดีตหรือปัจจุบันไม่ว่าที่ไหนก็อาจจะรับประกันได้ว่าจะไม่มีเหตุร้ายสำหรับหญิง

แม้ปัจจุบันจะมีการเดินทางไปเที่ยวของเพื่อนหญิงด้วยกัน แต่ในบางสถานที่ก็จำเป็นต้องมีบุรุษไปด้วย เพราะฉะนั้นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระองค์ได้ตระหนักถึงความปลอดภัยของภิกษุณีในภาพรวม

จากด้านบนจึงเห็นได้ว่าข้อห้ามที่ไม่ให้ภิกษุณีจำพรรษาในที่ที่ไม่มีภิกษุอยู่นั้น ไม่ได้เสริมสร้างแสนยานุภาพ อำนาจให้กับภิกษุ และก็ได้จะให้ภิกษุณีอาศัยภิกษุแต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่เป็นไปเพื่อความปลอดภัยของภิกษุณีสงฆ์ และความสะดวกในการให้ธรรมะ โดยต่างฝ่ายต่างอยู่ในสำนักของตนที่ไม่ไกลกันเกินไป อยู่ในระยะที่เดินถึงกันได้ ใน 1 เดือนมีกิจกรรมร่วมกัน 2 ครั้งในการไปรับโอวาทจากภิกษุที่สงฆ์

³⁷ Shi, Zhaohui (2001: 60)

³⁸ เรื่องเดียวกัน: 62

สมมติ จึงกล่าวได้ว่าคุณค่าของครุธรรมข้อนี้อยู่ที่การได้รับการดูแลทั้งทางความ
ปลอดภัยทางกาย และความรู้ทางธรรมจากภิกษุสงฆ์

การวิเคราะห์ครุธรรมข้อที่ 3

เนื้อหา : *anvaddhamāsaṃ bhikkuniyā bhikkhusaṃghato
dve dhammā paccāsimṣitabbā uposathapucchakañca
ovādupasaṃ- kamañca ayaṃpi dhammo (sakkatvā garukatvā
mānetvā pūjetvā yāvajīvaṃ) anatikkamanīyo*³⁹

ภิกษุณีต้องหวังธรรม 2 ประการ คือ ถามอุโบสถ 1 ไปรับโอวาท
1 จากภิกษุสงฆ์ ทุกกึ่งเดือน ธรรมแม่นี้ อันภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ
นับถือ บูชา ไม่ล่วงละเมิดตลอดชีวิต.⁴⁰

ภิกษุณีจ่าวัยเข้าใจดีว่าการรวมตัวของสงฆ์ทุกครึ่งเดือนเป็นการดีที่จะให้มีการ
ทบทวนศีลและปลงอาบัติ ส่วนกฎครุธรรมนั้นภิกษุณีไปถามวันอุโบสถ คือรายงานว่
ศีลภิกษุณีทั้งหลายบริสุทธิ์ การขอโอวาท คือนิมนต์ภิกษุที่ได้รับการคัดเลือกมาให้
โอวาทภิกษุณีที่สำนักภิกษุณี⁴¹ แต่ท่านมีความเห็นกับครุธรรมข้อนี้ว่าทำไมภิกษุณี
ต้องไปขอโอวาทภิกษุ ไม่จำเป็นจะต้องเดินทางไกลเพื่อไปขอโอวาท นั้นเป็นแค่
พิธีกรรม เพราะไม่เข้าใจจึงต้องไปขอโอวาท ถ้าเข้าใจแล้วทำไมต้องมายึดติดกับ
พิธีรีตองแบบนี้⁴² จากประเด็นที่ภิกษุณีจ่าวัยตั้งคำถามมี 2 ประการ คือ ถาม
อุโบสถ มีนัยยะคือการรายงานความบริสุทธิ์แห่งศีลของภิกษุณีหรือ อีกประการหนึ่ง
คือ ทำไมต้องไปขอโอวาทภิกษุอีก ในเมื่อภิกษุณีก็ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเข้าใจธรรมะดี
อยู่แล้ว

³⁹ Vin IV: 52

⁴⁰ วิ.มทา. 2/410/388 (แปล.หลวง); วิ.มทา. 4/410/363¹⁴⁻¹⁶ (แปล.มมร)

⁴¹ Shi, Zhaohui (2001: 21)

⁴² เรื่องเดียวกัน: 30

1. นัยยะของการถามอุโบสถ

สำหรับเรื่องการถามอุโบสถ แม้แต่ภิกษุบางรูปก็ไม่ทราบ ดังมีหลักฐานปรากฏในพระวินัย⁴³ เพราะการปฏิบัติในจันทร์คืนนั้นในสมัยก่อนต้องมีความรู้เรื่องเดือนดาว ไม่มีปฏิทินอย่างปัจจุบัน ภิกษุณีหรือสตรีเพศในสมัยก่อนไม่มีโอกาสได้ร่ำเรียน การที่จะนับวันจันทร์คืนได้เป็นเรื่องยากจึงต้องไปถามจากภิกษุ แต่จากด้านบนได้เคยกล่าวมาแล้วว่า ภายหลังที่ภิกษุณีนอกจากจะถามวันอุโบสถแล้วยังไปนิมนต์ภิกษุเพื่อลงปาฏิโมกข์ หรือลงอุโบสถเพื่อทบทวนศีลแล้ว กลับมีข้อครหา ทำให้พระพุทธรูปเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุณีลงอุโบสถ สวดปาฏิโมกข์กันเอง แต่ให้มีภิกษุคอยให้คำแนะนำในเบื้องต้นได้⁴⁴

ในกรณีของการถามอุโบสถนั้น ภิกษุณีจางหฺยฺเข้าใจว่าคือการรายงานความบริสุทธิ์แห่งศีลของภิกษุณีกับภิกษุ แต่จริง ๆ แล้ว ในอรรถกถาพระวินัยได้ชี้แจงว่า (uposathapucchakam) เป็นการถามว่าวันใดเป็นวันอุโบสถศีล วันอุโบสถศีลได้แก่ ขึ้น 15 ค่ำและแรมสิบสี่ค่ำหรือสิบห้าค่ำของทุกเดือน กำหนดวันขึ้นและแรมหนึ่งค่ำเป็นต้นไปเป็นวันรับโอวาท เพื่อให้สะดวกในการฟังธรรมของภิกษุณี⁴⁵ ซึ่งความเข้าใจผิดของท่านภิกษุณีจางหฺยฺเข้าอาจจะเกิดจากความผิดพลาดในการแปล. เพราะใช้คำทับศัพท์จึงไม่ทราบความหมายที่แท้จริง ประกอบกับได้วันเองก็ไม่มีธรรมเนียมปฏิบัติลงอุโบสถ สวดปาฏิโมกข์ จึงทำให้เกิดความเข้าใจผิดพลาดได้

⁴³ Vol II: 217; วิ.จ. 7/428/1.54 (แปล.หลวง); วิ.จ. 9/428/350¹⁸⁻²⁰ (แปล.มมร)

⁴⁴ Vin II: 259-260; วิ.จ. 7/528-532/215-216 (แปล.หลวง); วิ.จ. 9/528-532/452⁸⁻¹⁷ (แปล.มมร)

⁴⁵ วิ.มท.อ. 4/382²⁰-383¹² (แปล.มมร)

⁴⁶ เนื่องจากหมู่ภิกษุณีเข้าไปในสำนักสงฆ์เพื่อรับโอวาทแล้ว ชาวบ้านครหา แม้ 4-5 รูป ไปยังสำนักสงฆ์ ชาวบ้านก็ยังเพ่งโทษ ดิเตียน โพนทะนาว่า ภิกษุณีเหล่านี้เป็นเมียของภิกษุพวกนี้ ภิกษุณีเหล่านี้ เป็นขู้ของภิกษุพวกนี้ บัดนี้ภิกษุเหล่านี้จักขึ้นชมกับภิกษุณีเหล่านี้ พระพุทธรูปเจ้าจึงทรงอนุญาต ภิกษุณี 2-3 รูป เป็นตัวแทนไปนิมนต์ภิกษุมาให้โอวาทแทน

2. ข้อปฏิบัติในการขอและให้โอวาทระหว่างภิกษุณีและภิกษุ

ก่อนที่จะได้อภิปรายในเรื่องการขอและให้โอวาท เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ในเรื่องการปฏิบัติระหว่างภิกษุและภิกษุณีจึงขอแนะนำข้อปฏิบัติในการขอและให้โอวาทใน ภิกษุณีชั้นธะในจุลวรรคและศีลภิกษุมากล่าว ในจุลวรรคกล่าวถึงวิธีการรับโอวาทว่า กระทำโดยภิกษุณี 2-3 รูป⁴⁶ ไปยังสำนักภิกษุเพื่อนิมนต์ภิกษุผู้เหมาะสมมาให้อโอวาท ซึ่งภิกษุผู้แสดงปาฏิโมกข์จักถามคณะสงฆ์ถึงผู้ที่เหมาะสมอาจสอนภิกษุณีได้ ซึ่งต้องมี คุณสมบัติ 8 ประการ แล้วประกาศในที่ประชุมสงฆ์ให้ภิกษุชื่อนี้ เป็นผู้ให้อโอวาท ภิกษุณี หากไม่มีผู้เหมาะสม ภิกษุณีสงฆ์พึงยังอาการอันน่าเลื่อมใสให้ถึงพร้อมเถิด.⁴⁷ หลังจากให้อโอวาทแล้วภิกษุผู้ถูกสมมติต้องกลับมาแจ้งแก่ภิกษุผู้ทรงปาฏิโมกข์ด้วย⁴⁸ นอกจากนี้ยังมีข้อที่ความตรงกันแต่มีรายละเอียดมากขึ้นในมหาวิภังค์ด้วย⁴⁹ ในที่นี้จะ ขอยกเฉพาะส่วนคุณสมบัติ 8 ประการของภิกษุหรือองค์คุณ 8 ของภิกษุผู้กล่าวสอน ภิกษุณีซึ่งมีดังนี้

1. เป็นผู้มืศีล คือสำรวมด้วยปาฏิโมกข์สังวรศีล สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และ โคจรอยู่ มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ใน ลิกขาบททั้งหลาย
2. เป็นพหูสูต คือทรงสุตะ เป็นผู้สั่งสมสุตะ ธรรมเหล่านั้นใด งามใน เบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้ง อรรถทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์บริสุทธิ์ ธรรมเห็นปานนั้น อันภิกษุนั้นได้ สดับมาก ทรงจำไว้ได้ คล่องปากขึ้นใจ แทงตลอดด้วยปัญญา

⁴⁷ Vin II: 264; วิ.จุ. 7/544/218-219 (แปล.หลวง); วิ.จุ. 9/544/459¹⁶-460⁹ (แปล.มมร)

⁴⁸ Vin II: 265; วิ.จุ. 7/551/220 (แปล.หลวง); วิ.จุ. 9/551/462³⁻⁶ (แปล.มมร)

⁴⁹ Vin IV: 49-50; วิ.มหา. 2/406/383-384 (แปล.หลวง); วิ.มหา. 4/406/356¹-359⁴ (แปล.มมร)

3. พระปาฏิโมกข์ทั้งสองมาแล้วด้วยดีโดยพิสดารแก่ภิกษุเหล่านั้น คือ ภิกษุเหล่านั้น
จำแนกได้ดี คล่องแคล่วดี วินิจฉัยได้เรียบร้อยโดยสูตร โดย
อนุพยัญชนะ
4. เป็นผู้มีความฉลาดเฉลียว ชัดเจน
5. เป็นที่นิยมชมชอบของภิกษุณีโดยมาก
6. เป็นผู้สามารถกล่าวสอนภิกษุณีได้
7. เป็นผู้ไม่เคยล่วงละเมิดกับสตรีผู้ครองผ้ากาสายะซึ่งบวชเฉพาะพระผู้มี
พระภาคพระองค์นี้ และ
8. มีพรรษาได้ 20 หรือเกิน 20

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สมมติภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์คุณ 8 ประการ
นี้ ให้เป็นผู้กล่าวสอนภิกษุณีได้.⁵⁰

จากคุณสมบัติด้านบนจะเห็นได้ว่าไม่ใช่ภิกษุรูปใดก็สามารถให้โอวาทภิกษุณีได้
นอกจากนี้ในการให้โอวาทยังมีรายละเอียดอีกดังนี้ ภิกษุผู้ได้สมมติแล้วนั้น พึงกวาด
บริเวณ ตั้งน้ำฉัน น้ำใช้ ปูอาสนะไว้ แล้วชวนเพื่อนภิกษุไปนั่งอยู่ด้วย.

ภิกษุณีทั้งหลายพึงไป ณ ที่นั้น อภิวัตภิกษุเหล่านั้นแล้ว นั่ง ณ ที่สมควรส่วน
ข้างหนึ่ง

ภิกษุผู้ได้รับสมมติแล้วนั้นพึงถามว่า พวกเธอพร้อมเพรียงกันแล้วหรือน
้องหญิงทั้งหลาย

ถ้าพวกนางตอบว่า พวกดิฉันพร้อมเพรียงกันแล้ว จึงถามถึงสถานการณ์
ครุธรรมของภิกษุณี จากนั้นกล่าวสอน กล่าวสอน หมายความว่า ภิกษุกล่าวสอนด้วย
ครุธรรม 8 ประการ⁵¹

⁵⁰ Vin IV: 51; วิ.มหา. 2/407/387 (แปล.หลวง); วิ.มหา. 4/407/361⁵⁻²¹
(แปล.มมร)

(ต่อหน้าถัดไป)

นอกจากนี้ในส่วนของการจัดเตรียมพื้นที่ในการให้อาหารของภิกษุเหล่านั้น ยังมีรายละเอียดเพิ่มเติมในอรรถกถาอีกด้วย ซึ่งในอรรถกถาได้กล่าวไว้ว่า

บทว่า ปริเวณ สมมุชชิตวา มีความว่า ถ้าบริเวณไม่เตียนหรือแม้เตียนแล้วในเวลาเช้า กลับรกเพราะหญ้า และใบไม้เป็นต้น และเกิดมีทรายกระจุยกระจาย เพราะถูกเท้าเหยียบย่ำ, ภิกษุผู้ได้รับสมมติพึงกวาด. จริงอยู่ ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น เห็นบริเวณนั้นไม่เตียน พึงเป็นเหมือนผู้ไม่ยอมยกฟาง ด้วยสำคัญว่า พระผู้เป็นเจ้าไม่ชักนำ แม้พวกภิกษุหนุ่มผู้เป็นนิตยของตนในวัตรปฏิบัติ ดีแต่แสดงธรรมอย่างเดียว เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า ปริเวณ สมมุชชิตวา

ก็ภิกษุทั้งหลาย เดินมาจากภายในบ้าน ย่อมกระหายน้ำและเหน็ดเหนื่อย ภิกษุเหล่านั้น จึงหวังเฉพาะอยู่ซึ่งน้ำดื่ม และการกระทำให้มือเท้าและหน้าเย็น. และเมื่อน้ำนั้นไม่มี ภิกษุเหล่านั้น เกิดความไม่เคารพโดยนัยก่อนนั้นแล แล้วเป็นผู้ไม่ประสงค์จะฟังธรรมก็ได้. เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำว่า ปาณียปริโภชนีย อุกฺกุฏเปตวา.

บทว่า อาสน มีความว่า ก็ภิกษุผู้ได้รับสมมตินั้น พึงจัดตั้งที่นั่งมีชนิดตั่งเล็ก ตั่งแผ่นกระดาน เลื่ออ่อน และเลื่อลำแพนเป็นต้น โดยที่สุดแม้กิ่งไม้พอจะหักได้ ด้วยคิดอย่างนี้ว่า นี่ จักเป็นที่นั่งของภิกษุเหล่านั้นแล้วพึงปรารถนาบุรุษผู้รู้เพียงสาเป็นเพื่อน เพื่อเปลื้องอาบัติในเพราะการแสดงธรรม เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ทูตีย คเหตุวา ดังนี้. บทว่า นิสิตตพฺพ มีความว่า ไม่พึงนั่งในที่ที่สุดแดนวิหาร โดยที่แท้ พึงนั่งในสถานชุมนุมแห่งคนทั่วไป ใกล้ประตูแห่งโรงอุโบสถหรือโรงฉันในท่ามกลางวิหาร.⁵²

เชิงอรรถ 51 (ต่อ)

⁵¹ Vin IV: 52; วิ.มทา. 2/409-410/387-388 (แปล.หลวง); วิ.มทา. 4/409-410/362¹¹⁻¹³ (แปล.มมร)

⁵² วิ.มทา.อ. 4/378⁵-379³ (แปล.มมร)

3. เหตุผลสำคัญที่ต้องมีการขอโอวาท

ในสมัยแรก ๆ ภิกษุไม่ยอมไปให้โอวาทภิกษุณี พระพุทธเจ้าจึงต้องมีข้อบัญญัติหากไม่ไปให้โอวาทต้องอาบัติทุกกฏ⁵³ ซึ่งจะเห็นได้ว่าภิกษุมีใฝ่อยากจะไปแสดงอำนาจการปกครองหรือสั่งสอนภิกษุณีแต่อย่างใด ด้วยสภาพแห่งนักบวชแล้ว ภิกษุก็ยินดีในความสงัดและอยากใช้เวลาส่วนใหญ่ในการประพฤติปฏิบัติธรรม นอกจากนั้นเมื่อสงฆ์สมมติให้ภิกษุใดให้โอวาทภิกษุณีแล้ว ภิกษุนั้นยังต้องเตรียมสถานที่ทำความสะอาด และเตรียมเสื่อที่หนึ่ง น้ำกิน น้ำใช้ ให้กับภิกษุณีเพื่อให้ภิกษุณีมีใจยินดีฟังโอวาท นอกจากพระพุทธเจ้าจะให้ภิกษุได้แสดงผลของการฝึกตัว และแสดงความเคารพในการปฏิสังขณแล้ว ยังให้ภิกษุนิมนต์ภิกษุอีกรูปหรือหาบวชผู้รู้เพียงสาแล้วไปเป็นเพื่อน เพื่อหลีกเลี่ยงอาบัติ⁵⁴ และคำครหาอันจักเกิดได้อีกด้วย จึงเห็นได้ว่าการมีสงฆ์สองเพศมีความเสี่ยงต่อข้อครหา ตีเตียน นำมาซึ่งความเสื่อมแห่งพระศาสนาได้โดยง่าย แต่ด้วยความเมตตาของพระพุทธองค์ ได้ทรงพยายามหาความพอดีและลงตัวของสงฆ์สองฝ่าย เพื่อไม่ให้ถูกครหาตีเตียนจากชาวบ้านและก็สามารถฝึกสงฆ์ให้ได้มาตรฐานเดียวกันพร้อม ๆ กันไปด้วย

ยิ่งไปกว่านั้นจากพระวินัยเรายังเห็นถึงบทบาทต่อภิกษุณีที่พระพุทธองค์ให้กับภิกษุอีกด้วย กล่าวคือ ก่อนที่จะให้โอวาทนั้น ภิกษุต้องรอให้ภิกษุณีทุกรูปมาพร้อมเพรียงกันเสียก่อน ตรงจุดนี้ทำให้เห็นได้ชัดว่าเป็นการให้เกียรติภิกษุณีทุกรูปอย่างเท่าเทียมกันที่ภิกษุพึงกระทำ และจากพระวินัยข้อปาจิตติย์ของภิกษุอีก 3 ข้อ 21⁵⁵, 23⁵⁶ และ 24⁵⁷ ที่เกี่ยวกับการให้โอวาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อมิให้

⁵³ Vin II: 263; วิ.จ. 7/538/217-218 (แปล.หลวง); วิ.จ. 9/538/459¹⁻³ (แปล.มมร)

⁵⁴ Vin IV: 20-23 ห้ามแสดงธรรมสองต่อสองกับผู้หญิง

⁵⁵ Vin IV: 49-54 ห้ามสอนนางภิกษุณีเมื่อมิได้รับมอบหมาย โดยผู้ที่ให้โอวาทได้ต้องมีคุณสมบัติ 8

⁵⁶ Vin IV: 55-57 ห้ามไปสอนนางภิกษุณีถึงที่อยู่

⁵⁷ Vin IV: 57-58 ห้ามตีเตียนภิกษุอื่นว่าสอนนางภิกษุณีเพราะลาม

ภิกษุผู้ไม่มีคุณสมบัติพร้อมไปให้โอวาท และเตือนภิกษุกลาย ๆ ว่าอย่าไปให้โอวาท เพราะเห็นแก่ลาภสักการะ รวมไปถึงการให้เกียรติ รักษาพรหมจรรย์และความปลอดภัยของภิกษุณีด้วยการไม่ให้ภิกษุเข้าไปในเขตของภิกษุณีสงฆ์ ไม่ว่ากรณีใด ๆ แม้แต่การไปให้โอวาทก็ไม่ได้

จะเห็นได้ว่าเป้าหมายหลักของการกำหนดครุธรรมของพระพุทธเจ้านั้นเป็นไปด้วยกุศล มิได้มีเจตนาจะกดขี่ให้ต่ำหรือรังแกภิกษุณี ตรงกันข้าม พระพุทธเจ้าได้ทรงให้บทบาทที่สำคัญแก่ภิกษุผู้มีความสามารถ คือการเป็นพระอาจารย์แก่ภิกษุณี แต่หน้าที่ของพระอาจารย์นอกจากจะสอนแล้ว ยังต้องเตรียมสถานที่ ที่นั่ง น้ำดื่ม น้ำใช้ ให้กับลูกศิษย์ด้วยตัวเอง ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่านอกจากครุธรรมจะลดมานะทิฐิของภิกษุณีแล้ว ยังลดมานะทิฐิของภิกษุด้วยการให้เกียรติภิกษุณีอีกด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติครุธรรมและพระธรรมวินัยให้มีการเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันของสงฆ์ทั้งสองฝ่าย

4. วิเคราะห์และอภิปรายการให้รับโอวาทและการลงอุโบสถ

ในอรรถกถาพระวินัย ได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับการให้โอวาทไว้ว่า⁵⁸ พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุไปให้โอวาทหรือสอนภิกษุณีได้เฉพาะในวันอุโบสถเท่านั้น จะเห็นได้ว่าท่านไม่อนุญาตให้ภิกษุและภิกษุณีได้มีสังฆกรรมและกิจกรรมอื่นร่วมกันอีก ตัดโอกาสที่จะติดต่อกันกัน ถ้าย้อนไปสมัยพุทธกาลที่ฝ่ายหญิงยังไม่ค่อยมีโอกาสได้เรียน การที่ภิกษุผู้มีความสามารถไปให้โอวาทแก่ภิกษุณีถือเป็นสิ่งที่เพิ่มพูนความรู้ให้กับภิกษุณี ยิ่งไปกว่านั้นจากคำกล่าวของภิกษุณีอุบลวรรณา⁵⁹ ที่แสดงให้เห็นว่ามีความจำเป็นที่ภิกษุณีเรียนวินัยจากภิกษุ

⁵⁸ วิ.มท.อ. 4/382²⁰-383¹² (แปล.มมร)

⁵⁹ Vin II: 259-260; วิ.จู. 7/528-532/215-216 (แปล.หลวง); วิ.จู. 9/532/455⁸⁻¹⁶ (แปล.มมร)

นอกจากนี้ในจุลวรรค ภิกขุชั้นธกะ⁶⁰ มีเนื้อหาที่น่าสนใจเกี่ยวกับข้อปฏิบัติของสงฆ์สองฝ่าย อีกประเด็น คือ วิธีการลงโทษ โดยทำให้อีกฝ่ายไม่ยอมรับ กล่าวคือหากภิกษุทำผิดพระวินัย ก็จะถูกลงโทษโดยห้ามไม่ให้ภิกษุณีกราบไหว้ ส่วนหากภิกษุณีทำผิดพระวินัยก็จะถูกลงโทษโดยดโอวาท คือ มีอาจเข้าสู่สงฆ์ จักไม่ได้รับการดูแลจากภิกษุผู้มีความสามารถ จึงเห็นได้ว่าครุธรรมนอกจากจะเป็นข้อปฏิบัติที่รักษาอายุพระวินัยแล้ว ยังมีนัยแห่งการยอมรับและการควบคุมซึ่งกันและกันอยู่ ซึ่งทำให้เห็นภาพชัดว่าครุธรรมเป็นธรรมที่สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในการอยู่ร่วมกันของสงฆ์สองฝ่าย

การกำหนดครุธรรม 8 มีความสำคัญและความจำเป็นในสมัยพุทธกาล แต่ประเด็นที่ว่าครุธรรมเหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันหรือไม่ ยังเป็นสิ่งที่ต้องมาพิจารณา เพราะอาจจะเหมาะในบางประเทศ ซึ่งก็ได้หมายความว่าเหมาะกับทุกประเทศหรือทุกท้องถิ่นที่เช่นกัน หรือบางพื้นที่ทำไม่ได้ ก็ได้หมายความว่าท้องถิ่นอื่นหรือประเทศอื่นจะไม่สามารถประพฤติปฏิบัติได้ ยกตัวอย่างเช่น การบิณฑบาต อาจเห็นได้ว่าประเทศแถบตะวันออกเฉียงใต้ได้สืบทอดขนบธรรมเนียมการบิณฑบาตมาอย่างช้านาน และเป็นที่ยอมรับของประชาชน แต่สำหรับในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายานแล้ว การบิณฑบาตดูเป็นเรื่องแปลก อาจจะกล่าวได้ว่าหาความต่างได้ยากเมื่อเทียบกับขอทาน จึงทำให้ไม่มีการบิณฑบาตในท้องถิ่นนั้น ๆ ดังนั้นสิ่งที่จะยึดเป็นหลักในการพิจารณาคือ ต้องดูบริบททางสังคมของแต่ละท้องถิ่น หากไม่ขัดกับวิถีชีวิตมากจนเกินไป ก็ควรปฏิบัติ

การรับโอวาทก็มีความคล้ายคลึงกับธรรมเนียมการรับศีล 5 และ ศีล 8 ที่ทุกครั้งทีขออาราธนาศีล ก็เป็นการตอกย้ำความตั้งใจที่จะรักษาศีล การรับครุธรรมของภิกษุณีก็เป็นการตอกย้ำความเป็นภิกษุณี เพราะครุธรรมเป็นเหมือนบันไดขั้นแรก

⁶⁰ Vin II: 261; วิ.จุ. 7/533/216 (แปล.หลวง); วิ.จุ. 9/533-541/455¹⁷⁻⁴⁵⁸²¹ (แปล.มมร)

หรือประตูด่านแรกที่จะก้าวข้ามความเป็นฆราวาสไปสู่เพศภาวะบรรพชิตของหญิง
ทำไมถึงกล่าวเช่นนั้น หากสตรีที่จากเรือนออกบวชประพฤติตามศีลภิกษุณี แต่หากไม่
ถือหรือรักษาครุธรรม 8 แล้วก็ยากที่จะทำให้ศีลบริบูรณ์เพราะมีศีลอยู่หลายข้อที่มี
ความเกี่ยวเนื่องกับครุธรรม 8 ยิ่งไปกว่านั้นการที่จะนับว่าเป็นภิกษุณีหรือไม่ต้องเริ่ม
จากการฝึกเป็นสิกขมานา 2 ปี ซึ่งก่อนที่จะบวชก็ต้องทำตามกฎของครุธรรม 8 แล้ว
จึงเป็นการยากที่จะเป็นภิกษุณีที่ถูกต้องโดยข้ามครุธรรม 8 ไป นอกจากนี้จากการ
ศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาที่เกี่ยวกับครุธรรม 8 ในพระสูตรสามารถแสดงประโยชน์ของ
การรับครุธรรม 8 ดังนี้

1. ในทุกครั้งที่ได้รับครุธรรม 8 ก็จะได้หวนระลึกถึงพระมหากุณาของ
พระพุทธเจ้าที่อนุญาตให้สตรีเพศบวช ได้ให้อโวกาและครุธรรม เมื่อ
พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วก็มีภิกษุเป็นตัวแทนในการรักษา
ธรรมเนียมที่พระพุทธองค์ตั้งไว้
2. ทำให้ระลึกถึงคุณของพระนางปชาบดีโคตมีเถรี ซึ่งเป็นผู้ที่ได้ข้ามบท
พิสุจน์ที่เสนายกเป็นต้นแบบให้ภิกษุณีรุ่นหลังได้ปฏิบัติตาม
3. ทุกครั้งที่ตัดสินใจไปรับอโวกาหรือครุธรรม เป็นการลดมานะทิฐิ
4. เมื่อรับอโวกาก็เป็นการทบทวนครุธรรมไปด้วยทุกครั้งว่าตนมีความเป็น
ภิกษุณีสมบูรณ์แบบหรือไม่
5. มีโอกาสที่จะได้ฟังธรรมะจากพระมหาเถระ ทำให้ได้เพิ่มพูนคุณธรรม
ของตนและหลักในการฝึกตัว
6. เป็นแบบอย่างให้กับภิกษุณีรุ่นหลัง เป็นต้นแบบและรักษามาตรฐาน
ความเป็นภิกษุณีของพระศาสนาสืบไป
7. การที่อยู่เ็นหมู่ของภิกษุณีด้วยกันเองจะมีแต่ข้อดีเสีย แต่การมีมุมมอง
ของภิกษุผู้มีความสามารถ ชื่นชมหรือให้คำแนะนำถือว่าเป็นภาวีสัย ที่
จักนำไปสู่การพัฒนาตัวของภิกษุณีมากขึ้น เป็นโอกาสอันดีของภิกษุณี
โดยแท้

ในส่วนที่ภิกษุณีจาวหุ้ยได้กล่าวว่ามีเจตจำนงอย่างไรที่ต้องยึดติดกับพิธีกรรม ในเมื่อเข้าใจแล้วทำไมต้องไปรับโอวาทอีก⁶¹ สำหรับประเด็นนี้ได้มีตัวอย่างของพระอรหันต์ชื่อพระกัปปิยะ ผู้ที่ไม่ทำอุโบสถ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ให้นิยามดังพระวินัยด้านล่าง

ดูก่อนกัปปิยะ เธอไปในที่สงัดหลีกเร้นอยู่ ได้มีความปริวิตกแห่งจิตเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า เราควรไปทำอุโบสถ หรือไม่ควรไป ควรไปทำสังฆกรรม หรือไม่ควรไป โดยที่แท้ เราเป็นผู้หมดจดแล้วด้วยความหมดจดอย่างยิ่ง ดังนี้ มิใช่หรือ.

ท่านพระมหากัปปิยะทูลรับว่า เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ทั้งหลาย ถ้าพวกเธอไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่บูชา ซึ่งอุโบสถ เมื่อเป็นเช่นนี้ ใครเล่าจักสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ซึ่งอุโบสถ ดูก่อนพราหมณ์ เธอจงไปทำอุโบสถ จะไม่ไปไม่ได้ จงไปทำสังฆกรรม จะไม่ไปไม่ได้⁶²

แม้พระอรหันต์ผู้ที่ไม่ถือศีลแล้ว พระพุทธเจ้ายังทรงให้ไปร่วมสังฆกรรมเพื่อเป็นต้นแบบ ภิกษุภิกษุณีที่ยังไม่บรรลุนิพพาน ยังต้องตระหนักและให้ความสำคัญกับการไปทำอุโบสถยิ่งกว่า การกำหนดพระวินัยหรือการลงอุโบสถก็ได้เป็นเฉพาะพิธีต้อง หรือสิ่งที่พระพุทธเจ้ากำหนดมาอย่างไม่มีเหตุผล พระพุทธเจ้าได้เคยตรัสกับพระสารีบุตรว่า เมื่อใดที่สงฆ์ยังไม่ได้กระทำการใดพลาดจักไม่บัญญัติพระวินัย⁶³ แม้ว่าพระวินัยจะเป็นคุณเครื่องช่วยรักษาให้สังฆกรรมคงอยู่ยาวนานก็ตาม ในยุคแรก ๆ นั้นคณะสงฆ์มีแต่ผู้ที่มีคุณธรรมสูง จึงไม่มีการทำอะไรที่ทำให้การคณะสงฆ์ซบเซา แต่เมื่อผู้ที่มาบวชหลากหลายมากขึ้น ได้กระทำความผิดพลาดขึ้น พระพุทธเจ้าจึงทรง

⁶¹ Shi, Zhaohui (2001: 30)

⁶² Vin I: 105; วิ.ม. 4/153/171-172 (แปล.หลวง); วิ.ม. 6/153/384¹⁵-385¹⁹ (แปล.มมร)

⁶³ Vin III: 9-10; วิ.มหา. 1/8/11 (แปล.หลวง); วิ.มหา. 1/8/16²⁻¹⁷ (แปล.มมร)

บัญญัติสิกขาบทเพื่อให้ได้พบทวนศีลกัน จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทำสังฆกรรม
ลงอุโบสถเพื่อความพร้อมเพรียงแห่งสงฆ์และความยั่งยืนของพระศาสนา ดังนั้นไม่ว่า
จะเป็นอริยสาวกหรือไม่ก็ล้วนแต่ต้องไปร่วมสังฆกรรม มิใช่เป็นการยึดติดกับ
พิธีรีตองแต่เป็นการสืบสานขนบธรรมเนียมอันดีงามแห่งการคณะสงฆ์

จากด้านบนจะเห็นได้ว่า การลงอุโบสถและการขอโอวาทเป็นสิ่งที่กำหนดเพื่อ
ประโยชน์แห่งภิกษุณีสงฆ์ และมีใช้แค่เพียงประโยชน์ต่อภิกษุณีในสมัยพุทธกาล
เท่านั้น แต่เป็นประโยชน์ต่อภิกษุณีในยุคหลังด้วย หรืออาจจะกล่าวได้ว่าการลง
อุโบสถและการขอโอวาทเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อเพิ่มพูนมาตรฐานการ
ใช้ชีวิตของภิกษุณีสงฆ์ให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น

การวิเคราะห์ครุธรรมข้อที่ 4

เนื้อหา : *vassaṃ vutthāya bhikkhuniyā ubhato saṃghe tīhi
tānehi pavāretabbam diṭṭhena vā sutena vā parisankāya vā
ayaṃ pi dhammo (sakkatvā garukatvā mānetvā pūjetvā
yāvajīvaṃ) anatikkamanīyo*⁶⁴ ภิกษุณีผู้จำพรรษาแล้ว ต้องปวารณา
ในสงฆ์ 2 ฝ่ายโดยสถานทั้ง 3 คือ ด้วยได้เห็น 1 ด้วยได้ฟัง 1 ด้วย
รังเกียจ 1 ธรรมแม่นี้ อันภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชาไม่
ล่วงละเมิดตลอดชีวิต.⁶⁵

อรรถกถาอังคุตตรนิกายอธิบายเพิ่มเติม บทว่า ทิฏฺเฐน แปลว่า โดยเห็นด้วยตา.
บทว่า สุตฺเตน แปลว่า โดยได้ฟังด้วยหู. บทว่า ปริสํกาย แปลว่า โดยรังเกียจด้วยการ
เห็นและการฟัง.⁶⁶ ส่วนอรรถกถาพระวินัยได้ขยายความว่าในคำว่า อุภโตสงฺฆ

⁶⁴ Vin IV: 52

⁶⁵ วิ.มทา. 2/410/388 (แปล.หลวง); วิ.มทา. 4/410/363¹⁷⁻¹⁹ (แปล.มมร)

⁶⁶ อง.อภฺจฺก.อ. 37/552⁹⁻¹⁰ (แปล.มมร)

ตีหิ ฐาเนหิ ปวาเรตพุพ ึนี้ มีวินิจฉัยว่าภิกษุณีทั้งหลาย ปวารณาด้วยตนเองในวัน 14 ค่ำแล้ว ฟังปวารณาในภิกษุสงฆ์ในวันอุโบสถ. สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้ (ภิกษุณีทั้งหลาย) ปวารณาในวันนี้ แล้ว ฟังปวารณากะภิกษุสงฆ์ในวันรุ่งขึ้นอีก ดังนี้.⁶⁷

1. วิธีการปวารณา

ภิกษุณีจาวหุ้ยได้กล่าวเกี่ยวกับครุธรรมข้อนี้ไว้ว่า เมื่อออกพรรษาแล้ว พระวินัยกำหนดให้มีการปวารณา การปวารณาก็คือการให้ผู้อื่นกล่าวสิ่งที่ตนทำผิดพลาดได้อย่างเต็มที่ (โดยไม่ต้องเกรงใจ) เพื่อมุ่งหวังที่จะได้ขอขมาเพื่อความบริสุทธิ์ นอกจากจะปวารณาในหมู่ภิกษุณีสงฆ์แล้ว ในวันรุ่งขึ้นต้องไปปวารณากับภิกษุสงฆ์อีก เพื่อให้ภิกษุได้ชี้แนะแก้ไขข้อบกพร่อง⁶⁸ ในมุมมองของนักสตรีนิยมทั้งหลายคงจะสงสัยว่าทำไมภิกษุณี ต้องฟังปาอาตัยภิกษุสงฆ์มาก การปวารณาน่าจะทำในหมู่ภิกษุณีก็เพียงพอ การไปปวารณาที่ฝ่ายภิกษุ จะเป็นการไปรับข้อตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์หรือไม่ ก่อนที่จะไปศึกษานัยยะถึงความสำคัญและความจำเป็นของการปวารณาสงฆ์สองฝ่ายของภิกษุณี จักขอยกเอาวิธีการปวารณาในอรรถกถามาชี้แจงก่อน

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้สมมติภิกษุณีรูปหนึ่ง ผู้ฉลาด สามารถ ให้ปวารณากะภิกษุสงฆ์ เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุณีสงฆ์. ภิกษุทั้งหลาย ! ก็แลภิกษุณีสงฆ์พึงสมมติอย่างนี้ : คือภิกษุณีสงฆ์ ฟังขอร้องภิกษุณีรูปหนึ่งก่อน. ครั้นขอร้องแล้ว ภิกษุณีผู้ฉลาดสามารถ ฟังเผด็จสงฆ์ว่า ข้าแต่แม่เจ้า ! ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว, สงฆ์พึงสมมติภิกษุณีชื่อนี้ให้ปวารณาภิกษุสงฆ์เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุณีสงฆ์, นี่เป็นคำญัตติ.

⁶⁷ วิ.มทา.อ. 4/389⁵⁻⁹ (แปล.มมร)

⁶⁸ Shi, Zhaohui (2001: 22)

ข้าแต่แม่เจ้า ! ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า, สงฆ์สมมติภิกษุณีชื่อนี้ ให้ปวารณา
ภิกษุสงฆ์ เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุณีสงฆ์...ภิกษุณีที่สงฆ์สมมตินั้น
พาภิกษุณีสงฆ์เข้าไปหาภิกษุสงฆ์แล้ว ทำผ้าอุตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง
ประคองอัญชลี ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ภิกษุณีสงฆ์
ย่อมปวารณาภิกษุสงฆ์ ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ฟังก็ดี ด้วยรังเกียจ
ก็ดี, ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ขอภิกษุสงฆ์จงอาศัยความอนุเคราะห์ว่ากล่าว
ภิกษุณีสงฆ์, ภิกษุณีสงฆ์เห็นอยู่จักกระทำคิน, ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า !
แม้ครั้งที่ 2... ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! แม้ครั้งที่ 3 ภิกษุณีสงฆ์ ฯลฯ
จักทำคิน ดังนี้.⁶⁹

เหตุที่มีข้อกำหนดข้างต้นก็เพราะว่า การปวารณาของภิกษุณีกับภิกษุในเมืองต้น
นั้นเกิดความโกลาหล พระพุทธเจ้าจึงทรงกำหนดให้ภิกษุณีผู้ได้รับสมมติพากัน
ภิกษุณีไปเพื่อการปวารณาทีเดียว และจะเห็นได้ว่า การปวารณาเป็นพิธีกรรมอย่าง
หนึ่ง ถ้าไม่มีเรื่องที่ต้องตักเตือนอย่างหนักเป็นพิเศษจริง ๆ การปวารณาถือว่าเป็น
ขนบธรรมเนียมอันดีงามที่แต่ละคนจะได้แสดงความจำนงที่พร้อมจะปรับปรุงตนเอง
ส่วนหากมีเรื่องที่ภิกษุสงฆ์เห็นว่าสมควรที่ภิกษุณีสงฆ์ต้องปรับปรุง เพื่อความเหมาะ
สมและไม่ต่างพร้อย ก็จะเป็นโอกาสที่จะได้ปฏิสัมพันธ์และว่ากล่าวตักเตือนได้
อย่างไม่ตะขิดตะขวงใจ โดยเหตุผลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติครุธรรมข้อนี้ก็เป็น
โอกาส เพราะการตักเตือนเป็นเรื่องละเอียดอ่อน พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงประสงค์จะ
ให้เป็นโอกาสที่ภิกษุจะไปวิพากษ์วิจารณ์ภิกษุณี แต่เป็นเพื่อการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้
ภาพรวมของพระศาสนาเป็นที่เลื่อมใส ซึ่งเราจะสังเกตได้ว่าไม่มีพระวินัยข้อที่ห้าม
ภิกษุตำหนิภิกษุณี เพราะว่าภิกษุไม่เคยทำสิ่งนั้นนั่นเอง และจากการวิเคราะห์
ครุธรรม ข้อที่ 3 จะเห็นได้ว่าภิกษุที่จะกล่าวสอนหรือเตือนภิกษุณีนั้น ต้องเป็นผู้ที่ได้
รับสมมติ มีความสามารถ เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ยากว่าภิกษุจะสามารถตักเตือน

⁶⁹ วิ.มท.อ. 4/389¹⁴-391¹² (แปล.มมร)

ภิกษุณีได้อย่างตามอำเภอใจหรือไร้เหตุผล ดังนั้นการให้ภิกษุณีไปปวารณาในฝ่าย ภิกษุสงฆ์นั้น จึงไม่มีเจตนาที่จะให้ภิกษุใช้คำพูดควบคุม วิพากษ์วิจารณ์ หรือกดขี่ ภิกษุณีแต่อย่างใด

2. ความสำคัญของการปวารณา

ภิกษุณีจำพวกผู้หญิงเองก็มีจะไม่เข้าใจความตั้งใจเดิมอันดีงามของพระพุทธเจ้า ท่านเองก็ให้เหตุผลที่ดีเกี่ยวกับการปวารณาไว้ว่า ในข้อบัญญัติเรื่องของการเข้าพรรษา ปวารณา ขอรับโอวาท การบวชและทำมานัตในสงฆ์สองฝ่ายนั้น เป็นเพราะในช่วงแรก ที่มีการก่อตั้งภิกษุณีสงฆ์ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีภิกษุช่วยเหลือสนับสนุน จึง ทำให้มีข้อบัญญัติเหล่านั้นเกิดขึ้น ซึ่งก็ไม่ได้เป็นการเน้นหรือยกสิทธิพิเศษแก่ภิกษุ แต่เป็นหน้าที่ที่ภิกษุผู้ที่ได้อุปสมบทมาก่อนสมควรจะทำ ลองคิดดูว่า กลุ่มภิกษุณีสงฆ์ เพิ่งก่อตั้ง อะไรก็ยังไม่ทราบไม่เข้าใจ พระพุทธเจ้าเองก็อาจจะคอยอยู่สั่งสอนภิกษุณี ได้อย่างใกล้ชิดตลอดเวลา ดังนั้นหน้าที่การอบรมภิกษุณีสงฆ์ จึงตกเป็นภาระของ ภิกษุ เพื่อที่จะยกระดับมาตรฐาน ศีล สมาธิ ปัญญาให้เกิดขึ้นในภิกษุณีสงฆ์ ภิกษุณี จึงต้องไปขอโอวาททุก ๆ กึ่งเดือนในวันอุโบสถ และรวมไปถึงการปวารณาด้วย⁷⁰ การปวารณาเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ให้ความสำคัญ แม้แต่พระองค์เองทรงปวารณา พระองค์ ทรงเปิดโอกาสให้ภิกษุตำหนิในการกระทำของพระองค์ในวันอุโบสถ ท่ามกลางพระอรหันต์ 500 รูป ซึ่งในขณะนั้นทรงเห็นภิกษุสงฆ์หนึ่งอยู่ จึงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราปวารณาแก่ท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะไม่ตำหนิการ กระทำใด ๆ ทางกายหรือทางวาจาของเราบ้างหรือ” จากนั้นพระสารีบุตรและ พระวัคชีสละสรเสริญพระพุทธเจ้า⁷¹ จะเห็นได้ว่าแม้พระพุทธเจ้าเองหรือแม้แต่ พระอรหันต์ทั้ง 500 รูปที่มีความบริสุทธิ์ บริบูรณ์ยังมาปวารณาในวันอุโบสถ เพื่อ แสดงความบริสุทธิ์และความปรารถนาแห่งความบริสุทธิ์ ดังนั้นจึงไม่เป็นการเสียหาย

⁷⁰ Shi, Zhaohui (2001: 25-26)

⁷¹ ส.ส. 15/744/232-234 (แปล.หลวง); ส.ส. 15/744/325¹-327²⁰ (แปล.มมร)

หรือไม่เป็นการเกินจำเป็นที่จะพิจารณาอีกแม้จะบริสุทธิ์แล้ว แต่สำหรับในยุคปัจจุบัน ภิภษุณิสงฆ์ยังคงมีความจำเป็นที่จะไปพิจารณาที่ฝ่ายภิภษุณิสงฆ์อีกหรือไม่นั้น ผู้เขียนทำได้เพียงแค่การวิเคราะห์เพื่อความในพระวินัยแล้วนำมาเสนอถึงความสำคัญ และประโยชน์ของการพิจารณาสงฆ์สองฝ่าย ดังนี้

1. การพิจารณาในวันออกพรรษา เป็นการเปิดโอกาสให้คนอื่นชี้บอข้อบกพร่องของตนและเป็นการให้โอกาสตนเองในการปรับปรุงแก้ไขและฝึกตน เพื่อความบริสุทธิ์บริบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป พิจารณาสงฆ์สองฝ่ายก็เป็นการเปิดโอกาสที่มากขึ้น
2. การพิจารณาถือเป็นการแลกเปลี่ยนในการตักเตือนเพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้น ในขณะที่เรามองข้อบกพร่องของตนเองไม่ชัด การอาศัยกัลยาณมิตรช่วยชี้แนะถือว่าเป็นรางวัล เป็นตัวช่วยของผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ดังที่ในคัมภีร์อาคม (Āgama) และบาลีกล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า เราอาศัยกัลยาณมิตรในการหลุดพ้นการเกิดตาย ดังนั้นพึงทราบเถอะว่า กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์⁷²
3. เป็นการดีที่ภิภษุณิสงฆ์ผู้อยู่ในฐานะพระอาจารย์ หรือฐานะของเพื่อน สหธรรมิกเป็นอีกส่วนที่จะช่วยดูแล และให้คำแนะนำเพิ่มเติมแต่ภิภษุณิสงฆ์ เพราะด้วยความเป็นหญิงจะมีนิสัยบางอย่างที่ติดมา การได้รับคำแนะนำจากอีกเพศจึงเป็นการดี

72

[7] ดูกรอานนท์ ขั้วว่า ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นทีเดียวนั้น พึงทราบโดยปริยายแม่นี้ ด้วยว่าเหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากชาติ ผู้มีชราเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากชรา ผู้มีมรณะเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากมรณะ ผู้มี โสกะ ปรีทเว ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส เป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากโสกะ ปรีทเว ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส เพราะอาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร ดูกรอานนท์ ขั้วว่า ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นทีเดียวนั้น พึงทราบโดยปริยายนี้แล. ส.ม. 19/4-7/2⁶-3⁴ (แปล.หลวง); ส.ม. 30/7/7⁶-8¹⁰ (แปล.มจร); *Bieyi ZaAhanjing* 《別譯雜阿含經》T02: 396a.

การที่มีคนให้คำแนะนำมาก ๆ นั้นหมายความว่าประโยชน์จักเกิดขึ้นกับผู้ถูกเตือนมาก เหมือนมีผู้ที่ชี้ขุมทรัพย์ให้หลาย ๆ ขุม ตรงข้ามหากไม่มีใครเตือนได้เหมือนพระฉันทะ⁷³ กลับกลายเป็นการเสียประโยชน์และถือเป็นการลงโทษ เพราะหมั่นคอยไม่ยอมรับ กลายเป็นผู้เสมือนถูกฆ่าตายในการสร้างบารมี ไม่มีโอกาสที่จะพัฒนาปรับปรุงตนเองอีกต่อไป หหมดโอกาสที่จะทำให้อกุศลที่ยังไม่บังเกิดขึ้นให้ไม่เกิดขึ้น อกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้ดับไป กุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นและกุศลที่บังเกิดขึ้นแล้วให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป แม้ว่าภิกษุไม่จำเป็นต้องไปพวารณาภิษุณี แต่ก็มีได้ห้ามมิให้ภิกษุณีกล่าวความผิดพลาดของภิกษุ แต่ห้ามมิให้ภิกษุณีสั่งสอนภิกษุซึ่งจักกล่าวในรายละเอียดในคฤธรรมข้อที่ 8

สรุป

จากการวิเคราะห์คฤธรรมทั้ง 4 ข้อในเบื้องต้น จะเห็นได้ว่า ข้อขัดแย้งต่าง ๆ ที่ได้ถูกแสดงมา ผู้เขียนได้ให้หลักฐานทางบาลีรองรับในการมีอยู่จริงของคฤธรรม และยืนยันในเบื้องต้นว่าเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า แต่ละข้อของการบัญญัติคฤธรรมนั้นมีที่มา มีเหตุผลรองรับ ไม่ว่าจะทรงบัญญัติเพื่อเป็นบททดสอบความตั้งใจจริงของหญิงในการมาบวช หรือการลดทูลิฆมานะของทั้งภิกษุและภิกษุณี การให้ระยะห่างที่เหมาะสมในการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสงฆ์สอง

⁷³ เมื่อท่านพระอานนท์ทูลถาม ในเวลาจวนจะเสด็จปรินิพพานว่า” พระเจ้าข้า อันพวกข้าพระองค์จะพึงปฏิบัติในพระฉันทะกระอย่างไร? จึงตรัสบังคับว่า “อานนท์ พวกเธอพึงลงพรหมทัณฑ์แก่นันภิกษุเถิด. “พระฉันทะนั้น เมื่อพระศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว ได้พึงพรหมทัณฑ์ ที่พระอานนท์เถระยกขึ้นแล้ว มีทุกข์ เสียใจ ล้มสลบถึง 3 ครั้ง แล้ววิงวอนว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านอย่าให้กระผมฉิบหายเลย” ดังนี้แล้ว บำเพ็ญวัตรอยู่โดยชอบ ต่อกาลไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว ดังนี้แล. ขุ.ธ.อ. 41/297¹⁸-298⁵ (แปล.มมร) *Chang Ahan Youxingjing* 《長阿含遊行經》 T1: 26a

ฝ่าย หรือการให้บทบาทชัดเจนของภิกษุในการเป็นครูสอน และคุ้มครองดูแลภิกษุนี้
สงฆ์ หรือ การกระทำที่เป็นระเบียบแบบแผนให้กับนักบวชรุ่นหลัง เช่น การลงอุโบสถ
และปวารณา ยิ่งไปกว่านั้น คุรุธรรมในแต่ละข้อ หากมองอย่างผิวเผินจากสายตาของ
นักเรียกร้องสิทธิสตรี อาจรู้สึกว่ คุรุธรรมช่างไม่ยุติธรรมไม่เสมอภาค แต่หากศึกษา
เนื้อแท้ของความเสมอภาค จักเข้าใจดีว่า นัยยะสำคัญที่แท้จริงของความเสมอภาค
มิใช่การทำทุกอย่างได้เหมือนกันเท่าเทียมกันหมดทั้งที่มีเพศต่างกัน สรีระต่างกัน
หากแต่อยู่ที่การไม่ได้กดขี่ ไม่ทำร้ายหรือให้เกิดกีดกันต่างหาก หากเรามองตรงจุดนี้ใน
ทุก ๆ ข้อข้างต้นของคุรุธรรมแปดประการ เราจะพบว่า ไม่มีข้อใดที่พระพุทธเจ้าทรงมี
เจตจำนงที่จะให้ภิกษุกดขี่หรือให้เกิดกีดกันภิกษุณีเลย เพราะฉะนั้นในการวิเคราะห์
คุรุธรรม 4 ข้อในเบื้องต้น จึงกล่าวได้ว่าคุรุธรรมมิได้นำมาซึ่งความไม่เสมอภาค หาก
แต่นำมาเพื่อความบริสุทธิ์แห่งพรหมจรรย์ของสงฆ์สองฝ่าย สำหรับคุรุธรรมในข้ออื่น
และเหตุการณ์ที่สืบเนื่องกับคุรุธรรมจะนำเสนอในโอกาสต่อไป เช่น การอ้างว่าการมี
สตรีในพระพุทธศาสนา จะทำให้พระศาสนาเสื่อม ทำให้พระศาสนาอยู่ได้แค่ 500 ปี
ตอนนี้ก็ชัดเจนว่าอยู่ได้ถึง 2,500 กว่าปี สิ่งนี้ไม่น่าจะเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสเพื่อให้
ภิกษุณีถือคุรุธรรม พระพุทธองค์ผู้มีพระมหากรุณาทำไมถึงกล่าวคำไม่สุภาพเปรียบ
เทียบสตรีว่า “เปรียบเหมือนหนอนขยอกที่ลงในนาข้าวสาที่สมบูรณ์ นาข้าวสานั้น
ย่อมไม่ตั้งอยู่ได้นาน อีกประการหนึ่ง เปรียบเหมือนเปลี้ยที่ลงในไร่อ้อยที่สมบูรณ์”

หรือมีนักวิชาการบางท่านอ้างพุทธพจน์ที่ว่า “บุรุษกันคันสระใหญ่ไว้ก่อน เพื่อ
ไม่ให้น้ำไหลออก แม้ฉันใด เราบัญญัติคุรุธรรม 8 ประการ ไม่ให้ภิกษุณีก้าวล่วง
ตลอดชีวิตเสียก่อน ฉันนั้นเหมือนกัน” คำกล่าวข้างต้นแสดงว่าคุรุธรรมต้องมีก่อนมี
ภิกษุณี เหมือนการกันคันสระป้องกันน้ำไม่ให้ไหลออก เพราะฉะนั้นคุรุธรรมจะมาภายหลัง
ไม่ได้ ต้องมาก่อนที่จะมีภิกษุณี

ยังมีข้อสงสัยมากมายที่เกี่ยวข้องกับคุรุธรรมที่นักเรียกร้องสิทธิสตรีได้ตั้งไว้
เพื่อรอกการพิสูจน์ความเป็นพุทธบัญญัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งผู้เขียนจักได้นำ
เสนอในโอกาสต่อไป